

METODOLOGISEN AJATTELUN JUONTEITA SUOMALAISESSA KANSANTALOUSTIETEESSÄ

SISÄLLYSLUETTELO

	Sivu
1. ALUKSI	109
2. SYSTEMAATTINEN TEORIOINTI ETSII MUOTOAAN	111
3. TALOUDEN OLEMUSTA ETSITÄÄN JA KANSANTALOUSTIETEEN REVIIRIÄ RA- JATAAN	124
4. TEORIAN JA KÄYTÄNNÖN SUHTEESTA KESKUSTELLAAN	130
5. PÄÄTTEEKSI	136

1. ALUKSI

Jokainen tiede, jokainen tutkimus, pohjautuu jollekin yleisluontoiselle kuvalle maailmasta ja tieteestä sekä siihen sidotuille tutkimusta jäsentäville ja ohjaaville yleisille toimintaperiaatteille. Tieteen tavoitteet ja niiden toteuttamisen keinot, hyvän tieteen kriteerit, tapa asettaa kysymyksiä ja etsiä vastauksia, tutkimuskohteen rajat ja yleispiirteet sekä tieteilijän yhteiskunnallinen rooli — nämä ja näihin liittyvät teemat luen seuraavassa tieteen metodologian piiriin, joka näin tulee levittäytyneeksi varsin laajalle.

Metodologian historia ja tieteen sisällöllinen historia ovat tiiviisti mutta hyvin mutkikkain kytkennöin sidoksissa toisiinsa. Tutkimusten ja teorioiden historia kuvastaa osaltaan metodologian historiaa, mutta myös päinvastoin: metodologialla ei ole mitään autonomista historiaa tai vain filosofisiin virikkeisiin tai yleiseen aatehistoriaan juurtuvaa historiaa. Jotta voisin kirjoittaa suomalaisen kansantaloustieteen metodologian historiaa tilanteessa, jossa suomalaisen kansantaloustieteen historiaa ei ole juuri lainkaan systemaattisesti tutkittu, minun on suoritettava eräitä rajauksia. Tutkimuksen, teorian ja metodologian yhteenkietoutuneesta vyyhdestä on löydettävä langan pää ja kerittävä erilleen hallittavissa oleva pienempi kerä.

Langan pään löytämiseksi erotan ensin toisistaan implisiittisen ja eksplisiittisen metodologian. Implisiittinen metodologia sisältää kaikki sellaiset tiedonmuodostuksen yleisperiaatteet ja ihanteet sekä yhteiskunta- ja tiedemieskuvan ainekset, jotka tosiasiassa ovat olemassa ja vaikuttavat taloustieteilijöiden tutkimus- ja keskustelukäytännössä ja sen tuloksissa — riippumatta siitä, ovatko he näistä taustaehdoista tietoisia vai eivät. On helppo nähdä, että implisiittisen metodologian historian kirjoittaminen edellyttäisi teorian ja tutkimuksen sisällöllisen historian kirjoittamista ja erittelyä. Koska tämä edellytys ei toteudu, on luovuttava yrityksestä ja rajoituttava eksplisiittiseen metodologiaan.

Eksplisiittisellä metodologialla tarkoitan taloustieteilijöiden tietoisesti julkilausumia käsityksiä oman tieteensä identiteetistä, yleisistä periaatteista ja lähtökohdista. Kysymys on siis tieteen itseymmärryksen alaan kuuluvasta asiasta. Tämän tutkielman tehtävänä on näin ollen kartoittaa niitä erilaisia tapoja, joilla suomalaiset taloustieteilijät ovat ymmärtäneet tieteensä luonteen ja lähtökohdat — siksi otsikkoni puhuu »metodologisesta ajattelusta.» Tähänkin on esitettävä täsmennys: rajoitun niihin itseymmärryksen esiintymiin, jotka ovat saaneet julkisen ilmauksen painetuksessa sanassa.

Näillä rajauksilla on eräitä seurauksia, joista on hyvä olla tietoinen. Vähäpätöisempiin seurauksiin kuuluu se seikka, että tarkastelun ulkopuolelle jää merkittäviäkin taloustieteilijöitä, jotka eivät ole systemaattisessa muodossa tuoneet julki metodologisia käsityksiään. Näihin kuuluvat esimerkiksi *Hannes Gebhard* ja *Matti Leppo*.

Olenaisempi merkitys on sillä, että kun implisiittinen metodologia on ikään kuin sisäänrakennettuna tutkimukseen ja teorioihin, eksplisiittisellä metodologialla on niihin suurempi tai pienempi etäisyys — se on niiden kommentointia matkan päästä. Ja kommentointi voi olla enemmän tai vähemmän oikeaa. Eksplisiittinen metodologia voi siis erehtyä, ja usein erehtyykin: eksplisiittinen ja implisiittinen metodologia eivät vastaa toisiaan. Mutta tämä vastaavuusongelma täytyy tässä jättää pohtimatta, koska meillä ei ole systemaattista käsitystä vertailun toisesta kohtiosta.

Ongelman olemassaolo joka tapauksessa on osaltaan vaikuttamassa siihen, että tutkimuksen julkilausuttujen yleisperiaatteiden historia on ainakin eräissä suhteissa erilainen kuin todellisten periaatteiden historia. Muuan ero on siinä, että toisin kuin jälkimmäinen, edellinen on katkelmallinen; se jakautuu epätasaisesti aika-akselille. Taloustieteilijät näkevät vain silloin tällöin tarpeelliseksi lausua käsityksensä tutkimustoimintansa metodologisista lähtökohdista. Tällä tarpeella on taipumus toisinaan kadota lähes tykkänään, toisinaan kasaantua ja ilmetä eksplisiittisen metodologian tihentymävaiheina.

Tämä näkyy selvästi myös tässä tarkasteltavana olevalla ajanjaksolla, joka kattaa suurin piirtein Kansantaloudellisen yhdistyksen satavuotisen historian. Sille sattuu 1950-luvulla yksi suuri tihentymävaihe, jonka esivalmistelut olivat näkyvissä jo 1940-luvulla ja josta riitti rippeitä vielä 1960-luvulle. Tuolloin metodologinen harastus oli kollektiivinen ilmiö, joka saattoi esiintyä myös keskustelun muodossa. Muina aikoina metodologinen pohdiskelu on ollut selvästi vähäisempää ja myös yksilöllisempää.

Tämä tekee vaikeaksi jäsentää käytettävissä oleva materiaali yhtenäiseksi kehityskertomukseksi. Ongelma on seuraavassa ratkaistu (tai väistetty) kronologisen ja temaattisen jäsennyksen vuorottelulla ja päällekkäisyydellä. Erotan kolme reunoiltaan toisiinsa kietoutuvaa teemaa ja muotoilen kunkin osalta enemmän tai vähemmän epätäydellisen kehityskertomuksen. Ensimmäisenä teemana on teorianmuodostuksen metodologia, kysymys talousteorian luonteesta ja suhteesta kohteeseensa ja evidenssiinsä. Tarina etenee historistisesta, yleiseen teoriaan varovaisesti suhtautuvasta näkemyksestä estottomamman teorioidinnin hyväksyviin näkökantoihin, joiden etäisyys aikaisemmasta ajattelusta kuitenkin vaihtelee huomattavastikin. Toiseksi asetan kysymyksen talousteorian kohteesta, tavasta käsittää itse talouden luonne ja sen suhde muuhun yhteiskuntaan, sekä taloutta tutkivan tieteen suhteesta muihin tieteisiin. Osoitan, miten kokonaisvaltainen käsitys taloudesta ja taloustieteestä saa kaikissa vaiheissa runsaasti kannatusta huolimatta voimistuvista vastakkaisista tendensseistä. Kolmas teema on talousteorian suhde talouspolitiikkaan ja siihen liittyviin arvoihin. Kertomus paljastaa, miten vaatimus tieteen arvovapaudesta herää jo varhain, mutta kohtaa vastarintaa pitkin matkaa. Näiden kolmen teeman jälkeen esitän lopuksi joitakin ylimalkaisia arvioita eksplisiittisen metodologian ehdoista ja determinanteista: mikä panee ekonomistit pohtimaan tieteensä periaatekysymyksiä? Mitään tyhjentävää selvitystä ei siis ole luvassa. Siksi otsikko luopaakin vain metodologisen ajattelun »juonteita».

2. SYSTEMAATTINEN TEORIOINTI ETSII MUOTOAAN

Uudessa yhdistyksessä esitelmöidään

Kansantaloudellisen Yhdistyksen perustaminen sinänsä on osoitus erillisen identiteetin hahmottamispyrkimyksistä kansantaloustiede-nimiselle tieteelle. On myös täysin luonnollista, että uudessa yhdistyksessä pyritään antamaan käsitteellisiä ilmauksia tuolle identiteetille tämän tieteen luonnetta ja metodologisia periaatekysymyksiä koskettelevien puheenvuorojen avulla. Tällaiset puheenvuorot eivät kuitenkaan olleet etualalla: ensimmäiselle kymmenvuotiskaudelle niitä sattuu kolme, joista kaksi on säilynyt dokumentoituna. Sen jälkeen ne näyttävät käyvän paljon harvinaisemmiksi.

Nämä esitelmät sattuvat ajalle, jolloin Saksassa käytiin ajoittain ankaraakin metodikiistaa. Tämän kiistan viimeisin vaihe oli alkanut juuri Yhdistyksen perustamisen aikoihin, kun historiallisen koulun lähestymistapa — jota tuolloin näkyvimmin edusti *Gustav von Schmoller* — vuosina 1883 ja 1884 joutui itävaltalaisen rajahyötyteorian luoja ja liberalismiin perinnettä jatkavan *Carl Mengerin* säälimättömän kritiikin kohteeksi. Vastakkain asettuivat taloushistoriaa lähestyvä, käytännöllisesti suuntautunut empiirinen tutkimusote ja ikuisia totuuksia tavoitteleva, puhtaan tieteen käytännöllistä autonomiaa tähdentävä teoreettinen tutkimusote. Lienee selvää, että suomalaisessa yhdistyksessä oltiin lähestymässä edellistä linjaa, vaikka opillisesta yhtenäisyydestä ei voitaisikaan puhua (ks. Gebhard 1898).

Tässä tilanteessa, marraskuussa 1885, kateederille astuu professori *Joel Napoleon Lang* pitämään Yhdistyksen ensimmäistä aikakirjoihin vietyä esitelmää aiheesta *Kansallisen taloustieteen merkitys opetusaineena*. Hän ei eksplisiittisesti viittaa tai ota kantaa saksalaiseen yhteenottoon. Mutta heti esitelmänsä aluksi Lang näyttää lainaavan — lähdeä mainitsematta — keskeisen ajatuksen Mengerin (1883) teoksesta, joka käynnisti *Methodenstreitin* sohaisemalla historistien vakiintuneita ajattelutapoja ja tutkimuskäytäntöjä. Tämä ajatus on »taloudellisten tieteiden» jakaminen »kolmeen eri haaraan, nimittäin 1:ksi taloudelliseen historiaan ja taloudelliseen tilastoon; 2:ksi tietopuoliseen kansantalouteen ja 3:ksi käytännölliseen kansantalouteen» (Lang 1885, s. 4). Menger moitti historisteja siitä, etteivät nämä osanneet pitää kyseisiä haaroja erillään. Lang sen sijaan erottaa ne selvästi ja vieläpä antaa niille kutakuinkin saman sisällön kuin Menger.

Avainkysymys liittyy »tietopuoliseen kansantaloustieteeseen» (Mengerillä *theoretische Ökonomie*), joka päinvastoin kuin taloushistoria ja -tilasto ei tutki »erityisiä ja konkreettisia tosiasioita ja oloja» vaan »tyypillisiä ilmiöitä ja tyypillisiä lakeja» yleisessä muodossaan (ibid., s. 5). Olennaista on, että tyypillinen ja yleinen ei tarkoin vastaa konkreettista ja erityistä. Voidakseen puolustaa »taloustieteen merkitystä opetusaineena» Langin on näin ollen vastattava kysymykseen: »Mitä hyötyä on sitten tieteestä, joka ei vastaa todellisuutta.» (ibid., s. 6) Useiden saksalaisten historistien vastaus kuului: »Ei mitään.» Mutta tämä ei ollut Langin vastaus. Hän nimittäin korostaa, että »abstraktisten tieteiden tarkoitus on opettaa meitä ymmärtämään» ja että »teorioiden avulla ymmärrämme ilmiöitä, kun jokaisessa konkreettisesti tapauksessa tajuamme ne ainoastaan esimerkkeinä jostakin yleisemmästä tyypistä» tai »tyypillisestä muodosta» (ibid., s. 6).

Langin puhe »tyypeistä», »muodoista» ja »ymmärtämisestä» on yhteensopivaa niiden merkitysten kanssa, jotka Menger näille ilmauksille antaa. Mutta Langilta puuttuvat ne radikaalit täsmennykset, jotka Menger liittää itävaltalaisen oppirakennelmaan: tämä teoria sisältää hänen mielestään sellaisia »eksakteja» tyyppisiä ja lakeja, jotka pitävät poikkeuksetta paikkansa ja ovat immuuneja empiiriselle testaukselle. Langin teksti ei toisaalta näytä sulkevan tätä tulkintaa poiskaan.¹

Kunnallisneuvos *Agathon Meurmanin* esitelmä *Näkökohtia kansantaloustieteen alalta* joulukuussa 1894 sen sijaan kohdistuu eksplisiittisesti juuri tuollaisia kumoutumattomiksi kuviteltuja konstruktioita vastaan. Tämä tapahtuu selvästi historiallisen koulun hengessä — Schmolleriin hän tukeutuu pitkien lainausten turvin — liberalistisen »Manchesterin-koulun fanaatikkoja» vastaan — Mengeriä tai muita itävaltalaisia ei mainita. Kriittisyyden lippua heiluttaen Meurman ryöpyttää dogmaattista sitoutumista:

»Tuntuupa melkein naurettavalta, kun kuulemme alituisesti kaikenlaisten tiedetten harjoittajien kerskaavan, etteivät muka tunnusta mitään dogmeja, ovat vapaat ennakkoluuloista, seuraavat tieteen kehitystä, silloin kuin tarkem-

¹ Langin näkökantaa saattaisi valaista hänen esitelmänsä *Kansantaloustiede tieteenä ja hallinto-taito-oppina* vuoden 1892 alussa, mutta siitä »ei liene tullut painosta julkaistuksi», kuten *Leo Harmajakin* (1934, s. 27) valittaa.

pi silmä hyvin helposti huomaa, että he nöyrästi ja »sokealla uskolla» palvelevat koulunsa oppia, uskonkappaleensa, dogmia, erehtymätöntä paaviansa yhtä visusti kuin mikä umpikatolinen ikinänsä.» (Meurman 1894, s. 210).

Hyvät teoriat perustuvat tunnollisiin »tutkimuksiin ja havaintoihin» ja ovat oikeita korkeintaan suhteessa omaan aikaansa — »uusi päivä saattaa tuoda myötänsä uuden dogmin». Tämän tieteenharjoittajat usein unohtavat.

»Ne rakentavat näet ensin dogminsä eli filosofiansa valmiiksi, ja pakottavat sitten tutkimuksiansa ja havaintojansa tukemaan heidän oppikaavaansa, tehden niille siinä tarkoituksessa säälimätöntä väkivaltaa. Ja mitä melua sitten pidetään noista tieteen muka pettämättömistä tuloksista, ja mitä mustevirtoja täytyy vuodattaa niiden kumoamiseksi. Aika edistyy ja nuo muka ennakkoluuloista vapaat tiedemiehet rivitetään suorastaan umpiuskoisten joukkoon.» (ibid., s. 210—211).

Meurman laskee luottamuksensa historiallisen taloustieteen varaan arvioidessaan, että »dogmiusko sosiaalisten tieteiden alalla on kaikesta pauhinasta huolimatta väistymäisillään» (ibid., s. 221). Edellytyksenä tälle on, että teorioita ja lakeja muodostettaessa otetaan huomioon »elämän todelliset olot» (ibid., s. 214). »Jokaisen tieteen täytyy perustua ennakkoluuloista vapaaseen empiriaan» (ibid., s. 211) — ei kuitenkaan niin, »että jokainen sen laki olisi suorastaan empiriasta johtuva», sillä myös ajattelemista tarvitaan (ibid., s. 217).

Olisi hätköityä tulkita Langin ja Meurmanin esitelmät jonkinlaisena saksalaisen kiistan hillittynä toisintona. Sen sijaan vastattavaksi asettuu kysymys, miksi Lang — joka tunnettiin historiallisen oppisuunnan kannattajana (ks. Harmaja 1934, s. 35, 144) — näyttää toistaneen Mengerin periaatteita, jotka Schmoller jo oli ehtinyt torjua. Vastaus, jossa epäilemättä olisi kosketeltava Langin esitelmän tarkoituksiperiä — kansantaloustieteen puolustaminen itsenäisenä oppiaineena uuden oppituolin perustamiseen liittyneessä keskustelussa —, havainnollistaisi varmaankin eksplisiittisen metodologian irrallisuutta. Kannattaa muistuttaa myös Langin muutamaa vuotta aikaisemmin yliopiston konsistorille laatimasta matkakertomuksesta, joka heijasteli saksalaiseen opetukseen tutustumisen jälkeisiä mietteitä. Siinä hän on selvemmin historistisilla linjoilla. Jaettuuan kansantaloustieteen yhtäältä yleiseen, teoreettiseen tai puhtaaseen haaraan — deduktiivisine metodeineen — ja toisaalta erityiseen, käytännölliseen tai sovellettuun haaraan — induktiivisine, historiaan ja tilastoihin tukeutuvine metodeineen — Lang katsoo, että suomalaisessa opetuksessa olisi siihenastista enemmän pantava pääpaino jälkimmäiselle, nyt tulevien virkamiesten tarpeita ajatellen. (Lang 1881, s. 208—210.)

Esikuvia vaihdetaan: Nevanlinna

Tultaessa vuosisadan vaihteeseen ja sen tälle puolen metodologista keskustelua käydään — mutta ei niinkään pragmaattisemmin orientoituneessa Kansantaloudellisessa yhdistyksessä vaan muutamaa vuotta nuoremmissa Historiallisessa yhdistyk-

sessä. Keskustelua ryyditti ensisijaisesti *Karl Lamprechtin* kollektivistinen historiankäsitys, jota etunenässä muuan nuori historiantutkija *Ernst Neovius* julisti kolleigoilleen (ks. Neovius 1903). Neovius, jonka tunnemme myöhemmältä ajalta finanssiopin professori *Ernst Nevanlinna*, osoitti jo tuolloin erityistä harrastusta tieteen periaatekysymyksiin. Kuten *Gunnar Suolahti* (1932) kirjoittamassaan muistokirjoituksessa totesi: »Erikoisesti hän tunsi tarvetta selvittää itselleen historiatieteen peruskysymyksiä, sen olemusta ja sen menetelmiä...» Ei siis ihme, että kun Nevanlinna sittemmin vaihtoi tieteenalaa, kansantaloustiede sai hänestä tietoisimman edustajansa parin vuosikymmenen ajaksi.

Jo historian opiskelijana ja tutkijana Nevanlinna oli tutustunut historialliseen taloustieteeseen, jonka esikuvaa hän sitten taloustutkijana aluksi seurasi. Perusteellisemmin hänen ajattelutapansa käy ilmi vuonna 1913 ilmestyneestä kirjasta *Kaksi kansantalouden tutkimuksen merkkimiestä*. Nuo merkkimiehet ovat *Gustav Schmoller* ja *Adolf Wagner*, joiden käsityksiä enimmäkseen hyväksyvästi esitellen Nevanlinna ottaa kantaa myös omasta puolestaan.

Nevanlinna (1913, s. 6—12) polemisoi aluksi varhaisempaa englantilaista ajattelutapaa vastaan, jolle oli ominaista »abstraktinen, epähistoriallinen ratsionalismi» ja joka vierasti sitä ajatusta, että »inhimilliset ominaisuudet ja laitokset olivat historiallisesti kehittyneet». Tämä esiintyi »individualistisena kansantalousoppina», joka Nevanlinnan mukaan oli »yksipuolinen ja puutteellisesti perusteltu». Sen »perusvirhe oli siinä, että se taloudellinen ilmiömaailma, jota tämä koulukunta kuvasi, esitti ja tutki, ei oikeastaan ollutkaan se mikä todellisuudessa oli olemassa, vaan oli suureksi osaksi abstraksioni, jolla ei läheskään semmoisenaan ollut realisessa maailmassa vastaavuutta». Klassisen liberalismiin oppi oli Nevanlinnan mielestä vain »valoisanimielinen, mutta aiheeton dogmaattinen otaksuminen, joka perustui aivan vailinaiseen tietoon ihmisestä ja historiasta» (ibid., s. 10). Tuota tietoa historistit katsoivat voitavan hankkia vain perusteellisten empiiristen tutkimusten tietä. Klassinen taloustiede sen sijaan

»oli abstraherannut oppilauseensa oletetuista edellytyksistä tai ainakin ylen vähäisestä ja yksipuolisesta realisesta aineistosta, ei historian runsaasta, moninaisesta todellisuudesta. Millainen ihmisten taloudellinen toiminta, millaiset kansojen taloudelliset tavat ja laitokset olivat ja olivat olleet, se oli kaikki oikeastaan vielä tuntematonta. Mutta vasta sen jälkeen, kun tämä olisi johonkin määrin selvitetty, voitaisiin ilmeisesti käydä ajattelemaan kansantaloudellisen teorian asettamista ja esittämistä, joka perustuisi todellisuuteen. Sitä ennen olisi kaikki spekulatsioni tällä alalla arvotonta ajatusleikkiä, jolla todellisuu-den kanssa olisi hyvin vähän yhteistä.» (Ibid., s. 15.)

Kuten tiedetään, Kansantaloudellisen yhdistyksen piirissä noihin aikoihin tehty tutkimus varsin uskollisesti noudatti sitä Nevanlinnan julkilausumaa periaatetta, että »arvoton ajatusleikki» oli korvattava »realistisella ja empiirisellä tutkimuksella».

Tässä esiintyvä lähestymistapojen erilaisuus tuolloin usein miellettiin deduktiivisen ja induktiivisen metodin erona tai erilaisena korostuksena. Nevanlinna itse ko-

rosta nimenomaan induktiivisen metodin merkitystä, mutta moittii historiallisen koulun »vähäisempiä henkiä» antautumisesta pelkkiin deskriptiivisiin detaljitutkimuksiin ja taloustieteen muuttamisesta taloushistoriaksi: empiiris-induktiivisten tutkimusten tavoitetta, teorianmuodostusta, ei saa kadottaa näköpiiristä. Tässä Nevanlinna yhtyy Wagnerin kritiikkiin (s. 97—100) ja korostaa Schmollerin metodologista tasapuolisuutta (s. 35—36), jonka vuoksi Mengerin kritiikki (s. 31—32) ei ollut oikeutettua ainakaan Schmollerin osalta.

Saksalaisessa historismissa oli tietty relativistinen ja indeterministinen tendenssi: taloudessa ei ole mitään pysyvää eikä välttämätöntä. Tämän tendenssin vei äärimilleen näkökanta, jolle kaikki kansantaloudelliset kategoriat ovat kokonaan historiallisia, kaiken lisäksi kulloisenkin oikeusjärjestyksen jäännöksettömästi määräämiä. Ei ole epäilystä, ettei Nevanlinna *Kahdessa merkkimieheessään* olisi pitänyt tätä tendenssiä oikeansuuntaisena, vaikka hän tuskin oli valmis kulkemaan tämän tendenssin päätepiteeseen saakka.

Kolmelta vuodelta myöhemmin ilmestyneessä kirjassa *Taloudellisia välttämättömyyksiä* Nevanlinnan perusajatus — että talouselämässä on yleispäteviä välttämättömyyksiä — merkitsee mainitun tendenssin hylkäämistä:

»*Taloudellisessa maailmassa on nimittäin puolia ja ilmiöitä, jotka ... eivät ole ollenkaan riippuvaisia sosialitaloudellisen organisatsioonin ja kehitysasteen tai oikeusjärjestyksen laadusta ja joita siis perusteellistakaan tämän järjestyksen ja järjestysmuodon muutokset eivät voi muuttaa. Vieläpä on asia niin, että tätä laatua ovat useimmat, ehkä suorastaan kaikki yhteiskunnallisen talouden perustukset.*» (Nevanlinna 1926, s. 8—9.)

Tässä hengessä hän nyt sivaltaa historiallista koulukuntaa, joka »ei välittänyt teoreetisesta tutkimuksesta, ja seurauksissa, jotka siitä johtuivat, näyttäytyi kohta-loskaalla tavalla, ettei mikään tiede, joka tahtoo antaa todella arvokasta tietoa, voi laiminlyödä teoriaansa, se on: *yleisten totuuksien etsimistä*» (ibid., s. 9).

Luennossaan *Tieteen henki* syyskuussa 1929 Nevanlinna tarkentaa näkemystään näiden yleisten totuuksien luonteesta ja niiden tavoittelun oikeasta tavasta. Hän alleviivaa painokkaasti, että »tieteellinen tutkimus ei tyydy siihen kuvaan, minkä niin sanoaksemme asian *pinta* niistä antaa», vaikka tämä riittäisikin käytännöllisiin tarpeisiin. »Tiede tahtoo nähdä tämän pinnan *alle*. Se haluaa saada tietää, mitä tämä pinta *peittää*, eikö se itse asiassa ole pettävä, eivätkö asiat ehkä syvemmältä katsottuna, s.o. oikeastaan, ole toisin.» (Nevanlinna 1933, s. 71—72.) Ja kyetäkseen katsomaan asioita syvemmältä »tutkijan pitää nousta kuin kuuuhun voidakseen nähdä mitä oikeastaan se on, mikä maapallolla tapahtuu» (ibid., s. 74). Sitten Nevanlinna toteaa velvollisuudekseen »avoimesti ilmoittaa», että taloustieteiden opiskelijoille tarjotaan tieteenä paljon sellaista, mikä ei tyydytä edellä vertauskuvien avulla luonnehdittuja tieteellisyuden vaatimuksia. Vaikka hän ei mainitse historiallista koulukuntaa nimeltä, hänellä on epäilemättä sen tutkimustoiminta mielessään todetessaan, että »sen tekijät eivät ole nousseet tarkastamaan ilmiöitä *kuuhun*, eivät edes *puuhun*» (ibid., s. 75).

Näin Nevanlinna ilmoittaa hylänneensä Schmollerin ja muut maamyyrät ja

nousseensa uuden esikuvansa *Gustav Casselin* kuurakettiin¹ saadakseen etäisyyttä häiritseviin yksityiskohtiin ja epäolennaisuuksiin ja nähdäkseen talouden välttämättömyydet. Kuten tuonnempana tarkemmin tulee puheeksi, Casselin kiikarilla katsottuna nuo välttämättömyydet kumpuavat niukkuuden tosiasiasta.

Nevanlinnan suhtautuminen abstraktiin teoriaan on nyt siis aikaisempaa myönteisempi. Kun muistamme ne painotukset, jotka esiintyivät hänen kritiikissään klassista englantilaista taloustiedettä vastaan, voimme arvata, että *Kahta merkkimiestä* kirjoittaessaan hän ei vielä olisi metodologisista syistä voinut hyväksyä Casselin teoriaa, joka on vain »hypoteettisen yhteiskunnan» analyysia ja jossa tehdyt »edellytykset vain hyvin puutteellisesti ovat toteutettuina todellisuudessa» (Nevanlinna 1928).²

Aikaisemmin Nevanlinna katsoi, että teorian muodostamiseksi oli tehtävä vielä runsaasti empiiristä tutkimusta, edettävä vähitellen induktiivisesti kohti teoriaa. Nyt hän ilmeisesti on sillä kannalla, että kansantaloustiede on saavuttanut sellaisen kypsyyden, että sen teoria voidaan rakentaa tietyn »yhtenäisyysprinsiipin» varaan, josta sitten deduktiivisesti johdetaan taloudellisia ilmiöitä koskevia erityisempiä väitteitä.³ Tuollainen prinssiippi on tietenkin niukkuuden periaate, jolle sitten hinnanmuodostus rakentuu. Yhtenäisyydestä tämän periaatteen yhteydessä voidaan puhua sikäli, että »kaikki sosialitaloudelliset ilmiöt ovat ... hinta-ilmiöitä» (Nevanlinna 1928, s. 187), ja myös sikäli, että »eri hinnat ovat suuruudeltaan riippuvaiset toisistaan» (Nevanlinna 1932, s. 160) — yleisen tasapainoteorian mielessä.

Suomalaisten taloustieteilijöiden myöhempiä keskusteluja silmällä pitäen on syytä mainita eräästä — tavanomaisen epätarkasti ilmaistusta — piirteestä Nevanlinnan tietoteoreettisessa näkemyksessä. Nimittäin vaikka hän myönsikin, että »täysin »realistinen» taloudellinen teoria ... on mahdottomuus» (Nevanlinna 1928, s. 185), niin kuitenkin hän korosti, että »teorian tietoarvo on sitä pienempi kuin vähemmän, sitä suurempi kuin enemmän sen edellytykset lähenevät todellisuudessa vallitsevia» (Nevanlinna 1930, s. 306).

Vaikka »nuori» Nevanlinna ei edustanut kaikkein jyrkintä teorianvastaista historismia — häneltä esimerkiksi löytyi ymmärtämystä itävaltalaisen *Böhm-Bawerkin* teoriointille (Nevanlinna 1914) — ja vaikka yhä empiiristä tutkimusta tähdentävä »vanha» Nevanlinna ei antautunut minkään vahvan »puhtaan teorian» pauloihin, hänen ajattelutavassaan tapahtui kiistämätön muutos. Ja yksi puoli tätä muutosta

¹ Ruotsalaisen *Casselin* saksaksi julkaisema *Theoretische Sozialökonomie* (1918) oli epäilemättä maailman mitassa vaikutusvaltaisimpia kansantaloustieteellisiä teoksia 1920-luvulla. Erityisesti se oli omiaan murtamaan Saksassa vielä esiintynyttä varauksellisuutta systemaattiseen teoriointiin nähden.

² Mielenmuutoksen tarkkaan ajoitukseen tässä ei ole mahdollista paneutua, mutta voisi arvata sen tapahtuneen vuosien 1918 ja 1923 välillä. Edellinen on Casselin vaikutusvaltaisen opuksen ilmestymisvuosi, viisi vuotta myöhemmin Nevanlinna kirjoittaessaan *Gustav Schmollerin tutkijapersoonallisuudesta* kaiken ylistyksen ohella moittii tämän tutkimusotteen hedelmättömyyttä hinnan- ja tulonmuodostuksen ymmärtämisen kannalta ja asettaa Casselin näiltä osin Schmollerin edelle (Nevanlinna 1923). Korostettakoon kuitenkin, että Nevanlinnan käännöksestä saattaa olla vaikea löytää mitään radikaalia ja yhtäkkistä. Jatkuvuuden ainekset ovat hyvin voimakkaasti esillä.

³ Nämä kuuluvat periaatteisiin, joita yleisessä muodossa vuosisadan vaihteessa propagoitiin ns. *Marburgin uuskantilaisessa koulukunnassa*, jonka on sanottu vaikuttaneen juuri Casselin ja myöhemmin puheeksi tulevan *Liefmannin* taloustieteelliseen ajatteluun (*Suranyi-Unger* 1927, s. 19–21).

oli nimenomaan myötämielisempi suhtautuminen valmiin teorian — eikä vain empiirisen työn palkintona kaukana tulevaisuudessa hämöttävän teorian — asemaan kansantaloustieteessä. Vaikka Nevanlinna ei ollut aivan yksin tällä asialla, hän eittä-mättä oli pioneeri ja sellaisena metodologisesti varsin tietoinen valinnoistaan. Näin hänen intellektuaalinen henkilöhistoriansa ennakoi jonkinlaista taitekohtaa suoma-laisen kansantaloustieteen kehityksessä ja sille ominaisessa metodologisessa asen-noitumisessa. Abstraktin teorioiden idealla oli edessään vielä runsaasti esteitä, joi-den raivaajia oli kasvamassa nuoremman polven ekonomistien keskuudessa. 1950-luvulle tultaessa kannanotot lisääntyvät ja saavat vähitellen keskustelupuheen-vuoron luonteen. Tiede saapuu yhteen taitekohtaansa.

Tiede taitekohdassa: Abstraktin teorioiden luonteesta keskustellaan

Nuoren polven kumouksellisista lipunkantajista on etummaisten joukossa mai-nittava *Lauri O. af Heurlin*, joka jo 1930-luvulla oli antanut näytteen talousteoreet-tisestä analyysistä, jossa operoidaan vapaasti vaihdettavilla oletuksilla (Heurlin 1937). Hän oli myös tietoinen kumouksellisuudestaan. Myöhemmin hän saattoi to-deta, että »historiallisen koulukunnan dominoiva asema maassamme tämän vuosi-sadan alussa ehkäisi pitkiksi ajoiksi teoreettisen kansantaloustieteen omaperäisen edistymisen...» (Heurlin 1955, s. 233). Lienee oikein sanoa, että Heurlin oli sodan jälkeen tieteensä periaatekysymyksiä aktiivisimmin pohtiva suomalainen ekonomis-ti. Hän on myös kirjoittanut Suomessa toistaiseksi ainoan kirjan kansantaloustie-teen metodologiasta (Heurlin 1971).

Kansantaloustieteen Heurlin katsoo tutkivan »tarpeiden ristiriidan» virittämää inhimillistä toimintaa, jonka »pohjaksi oletetuista periaatteista» voidaan johtaa se kansantaloustieteen »puhdas teoria», jota Heurlin (1944 b) lectiossaan puolustaa. On ymmärrettävää, että Heurlin näkee tarpeelliseksi oikeuttaa väitöskirjansa (Heur-lin 1944 a) »epäkäytännöllisen» ja ei-empiirisen tutkimusotteen, joka perinteen va-lossa näyttäytyi helposti »arvottomana ajatusleikkinä» nuoren Nevanlinnan mieles-sä ja johon joidenkin mielestä ei ehkä olisi ollut varaakaan noina aikoina.

Heurlin ei luonnehdi »puhdasta kansantaloustiedettä» lectiossaan kovinkaan sel-keästi. Hän viittaa »sellaiseen tieteelliseen järjestelmään, joka lähtemällä empiiristä todellisuutta vain ylimalkaisesti huomioivista tosiasioista hypoteettis-deduktiivista tietä esittää mahdollisimman yleisiä kansantaloutta koskevia lainalaisuuksia» (Heurlin 1944 b, s. 346). Myöhemmin hän täsmentää puhtaan teorian käsitettä jon-kin verran mutta jättää sen yhä varsin epämääräiseksi (Heurlin, 1964, 1971): puhdas teoria edustaa »fiktiivisen teorian» alalla pisimmälle vietyä abstraktisuutta. Fiktiivi-sen teorian käsitteet ja suuret ovat kuviteltuja, niitä ei ole otettu »todellisesta elä-mästä». Puhdas teoriointi operoi matemaattisella tai loogisella symbolikielellä, »empiirille todellisuudelle vierailta olettamuksilla» ja »fiktiivisillä kuvioilla», eikä siinä oteta huomioon satunnaistekijöitä. Kuitenkin Heurlin (1944 b, s. 347—48) katsoo, että puhtaalla teoriolla on tärkeä merkitys: paitsi että se tyydyttää ihmisten »luonnollista viettymystä teoreettiseen ajatteluun» ja auttaa selvittämään talouden

yleisiä lainalaisuuksia, sillä on myös suuri heuristinen, pedagoginen ja käytännöllinen merkitys. Kriitikin torjumiseksi teoreetikon vain on tarkoin tunnettava konstruktioidensa rajoitukset.

Kuvaavaa nuoren polven itsetunnolle on se tapa, jolla Heurlin (1964, 1971, s. 87—145) luokittelee kansantaloustieteen tutkimusmenetelmiä. Tämä tapahtuu sen mukaan, kuinka pitkälle ne etäännyttävät empiirisistä havainnoista ja mille abstraktiotasolle niiden avulla päästään. Tuloksena on hierarkia, jonka arvolatauksesta ei ole epäilystä: *matemaattis-looginen metodi — matemaattis-tilastollinen metodi (ekonometria) — verbaalis-deduktiivinen metodi — varsinainen induktiivinen metodi — spekulatiivinen metodi — historiallis-institutionaalinen metodi*. Suomalaisen kansantaloustieteen metodinen ja myös metodologinen kehitys sanokaamme Gebhardista Heurliniin voitaisiin nyt nähdä kipuamisena tämän hierarkian tikapuita alhaalta ylös asti. Nevanlinnan voisi ehkä nähdä seisovan verbaalis-deduktiivisen metodin väliaskelmalla. Tälle metodille on Heurlinin luonnehdinnassa ominaista käsitteistön ja tutkimuskohteen tarkentaminen huolellisilla luokituksilla ja rajanvedoilla sekä »päättämiseen perustuva pohdinta» välittämättä emperiassa esiintyvistä rajatapauksista, jotka eivät vastaa muodostettuja kategorioita tai tehtyjä oletuksia. Tällaista teoreettinen taloustiede oli ollut Suomessa ennen sotaa.

Vaikka Heurlin piti tarpeellisena raivata »matemaattis-loogiselle metodille» tilaa outoon ympäristöön, hän ei kuitenkaan vaatinut sille tai yleensä matemaattiselle metodille (puhdas teoria & ekonometria) yksinoikeutta kansantaloustieteessä. Tietty metodologinen pluralismi kuului olennaisesti hänen periaatteisiinsa: kaikkia metodeja tarvitaan oikeaan aikaan oikeassa paikassa. Tämän periaatteen toteuttaminen vain edellyttää eri metodien mahdollisuuksien ja rajoitusten tuntemista.

Metodologisen pluralismin periaate oli luonteva aikana, jolloin vielä suurin osa suomalaisesta kansantaloustieteestä edusti muuta kuin puhdasta teoriointia. *Gösta Mickwitz* katsoi vielä 1950-luvun lopussa perustelluksi todeta, että suomalaisessa tutkimuksessa on hallitsevana pyrkimys *deskriptiiviseen realistisuuteen* — todellisuudenläheisyyteen ja käytännölliseen sovellettavuuteen — kolmen pääsuuntauksen voimalla. Nämä suuntaukset sijoittuvat kaikki Heurlinin hierarkian huipun alapuolelle: *historiallinen, ekonometrinen* ja kolmantena *institutionalinen ja käsitteitä systematisoiva suuntaus*. (Mickwitz 1959 a, s. 162.) Mickwitz näki kehityksen sellaisena, että viimeisten muutaman vuosikymmenen aikana kansantaloustieteen eri alueilla on tapahtunut »realistisuuden esiinmarssi» ja että puhdas teoria ja »formalistinen mallinrakentaminen» voidaan nähdä jonkinlaisena — sinänsä mahdollisesti hedelmällisenä — »vastavirtauksena» hallitsevaan tendenssiin nähden. Suomessa esiintyneen jännitteen puhtaan teoriointiin ja deskriptiivisen tutkimuksen välillä Mickwitz oli valmis laukaisemaan kompromissiin: molempia tarvitaan, ne täydentävät hedelmällisesti toisiaan. (Ibid., s. 169.)

Pentti Pöyhönen esitti virkaanastujaisesityksessään osittain samansuuntaisen diagnoosin kansantaloustieteen viimeaikaisesta kehityksestä. Hänen mukaansa »yleinen, kokemuksesta riippumaton teoria on saanut väistyä rajoitetumpien, kokemukseen nojaavien tutkimusten tieltä» ja että painopiste on siirtymässä »pysyvistä lainalaisuuksista kohti ajankohtaisia ilmiöitä» (Pöyhönen 1960, s. 184). Pöyhönen,

joka oli kunnostautunut lähinnä ekonometrikkona, piti tätä kehityssuuntaa kuitenkin huolestuttavana. Hän varoitti, että »kokemukseen nojaaminen johtaa helposti tutkimukseen lyhyellä tähtämellä» ja teroitti kollegoilleen, että »tieteellisen tutkimuksen leikinomaisuus on koetettava säilyttää» (ibid., s. 184).¹

Mickwitzin korostus on toisen suuntainen. Hänelle talousteorian »deskriptiivinen realismi» on hyve, jota tulisi tavoitella. Tässä suhteessa Mickwitz on »vanhan» Nevanlinnan perillinen (vrt. myös *Ehrnrooth* 1943). Esimerkiksi vallitseva kilpailuteoria ei Mickwitzin mielestä ole riittävän realistinen, koska se on yksipuolisesti rajoittunut hintaan yrityksen ainoana toimintaparametrina. Omassa kontribuutiossaan hän pyrkii poistamaan tämän puutteen (Mickwitz 1959 b). *Mikko Tamminen* ei kommentaarissaan ole tyytyväinen Mickwitzin näkemukseen vaan ilmoittaa kannattavansa »huomattavasti toisenlaista käsitystä talousteorian luonteesta, tarkoituksesta ja merkityksestä». Hän epäilee, että »Mickwitz on kuitenkin nähtävästi tosikko, joka kaikesta päättäen haluaisi riistää tieteelliseltä tutkimukselta sen *leikinomaisuuden*, joka sille kuuluu ja joka ilmenee mm. 'todellisuudelle vieraiden' partiaalimallien rakenteluna» (Tamminen 1960, s. 311—312). Tässä Tamminen viittaa hyväksyvästi Pöyhösen edellä mainittuun näkökantaan.

Noina vuosina pohdittiin »realistisuuden» ongelmaa enemmänkin, kansainvälisen esikuvan mukaisesti. Ennen kaikkea täytyy mainita *Jouko Paakkasen* tutkimus hintateorian realismisuudesta yritysten hintapäätösten kannalta katsottuna. Tärkeää on, että hänelle realismi ei ole »deskriptiivistä realismisuutta», »vastaavaisuutta todellisuuden kanssa», vaan »käyttökelpoisuutta» (Paakkanen 1957, s. 9). Voisimme ehkä sanoa, että kun Mickwitzille 'realismisuus' on etupäässä semanttinen tai tietoteoreettinen käsite, Paakkanen ymmärtää sen pragmaattisena käsitteenä. Tämä näkyy myös siinä käsityksessä talousteorian luonteesta, jonka kannalle Paakkanen näyttää kallistuvan.

Paakkasen teorianäkemyks on lähellä *Friedmanin* (1953) käsitystä, joka näyttää tuohon aikaan hyvin juurtuneen suomalaiseseen maaperään. Näkemystä voidaan sanoa instrumentalistiseksi: sen mukaan ajattelu on pelkkä väline ympäristöön sopeutumisessa. Paakkaselle »hintateoria on ryhmä eri tarkoituksiin ja eri käyttäjille soveltuvia työkaluja, joiden käyttökelpoisuus ... on ratkaistava kunkin käyttötarkoituksen osalta erikseen» (Paakkanen 1957, s. 12; ks. myös 1964). Edelleen hän korostaa teorioinnin tehtävänä maailman kontrollointi- ja ennustamiskykyä: »Teorian tehtävä on tehdä tutkimansa ilmiöt ymmärrettäviksi niin, että niitä pystytään hallitsemaan, so. kussakin tilanteessa ennustamaan, mitä seurauksia vaihtoehtoisista toimintamahdollisuuksista on.» (Ibid., s. 30.) Talousteoriat ovat Paakkaselle todellisuuden kartoja siinä mielessä, että ne auttavat käyttäjiään suunnistautumaan kansantalouden maastossa. Ne eivät ole eikä niiden tule olla todellisuuden kuvauksia tai selityksiä. Paakkanen kyllä sanoo, että teorian tulisi poimia maailmasta olennai-

¹ Myöhemmin Pöyhösen (1967) voidaan nähdä täsmentäneen tätä ajatusta ja myös hieman muuttaneen suhtautumistaan yleiseen teoriaan esitelmöidessään systeemiteoreettisista apuvälineistä ja epäillesään, että talusteoreettinen traditio on liiaksi kahlinnut tutkimusta. *Jaakko Hintikan* inspiroimana hän nyt korosti metodisten valmiuksien merkitystä. Esitelmää seuranneessa keskustelussa teorian merkitystä puolustivat mm. *Heurlin*, *Mickwitz* ja *Jouko Paunio*.

set piirteet, mutta 'olennainen' määrittäyty hänellä pragmaattisesti, ratkaistavana olevan ongelman näkökannalta. (Ibid., s. 30—31.) Se ei siis ole metafyyminen, todellisuuden omaa rakennetta tai siinä vallitsevia määräävyysuhteita luonnehtiva määre. Talousteorian käyttökelpoisuuden (eli »realistisuuden» Paakkasen mielessä) edellytyksenä on vielä, että »yleisen teorian kehittämissä käytettyjen käsitteiden ja suureiden tulisi ainakin periaatteessa olla empiirisesti käsiteltävissä, so. operationaalisia» (ibid., s. 32).

Tällaisin instrumentalistisin ja operationistisin mittapuun arvioituna neoklassisen hintateorian »realistisuus» osoittautuu puutteelliseksi, mikä johtuu etupäässä aikatekijän poissulkemisesta ja liikeyritysten täydellistä tietämystä koskevasta oletuksesta (ibid., s. 32—55). Muutamaa vuotta myöhemmin samantapaisella lähestymistavalla — joka sisälsi mm. saman »realistisuuden» käsitteen mutta lisäksi pyrkimyksen selvittää tutkittavan teorian yhteiskuntafilosofiset taustaoletukset — päädyttiin samanlaiseen tulokseen myös ulkomaankauppateorian osalta (*Bister* 1960).

1950-luvun jälkipuoliskon suomalaisessa kansantaloustieteessä näyttää esiintyvän talousteorian luonteesta ja tehtävistä voimakkaana melko selkiintymätön käsitys, jossa yhdistyy operationistisia, konventionalistisia ja instrumentalistisia aineksia. Se tähdentää termien operationaalista määriteltävyyttä sekä teorian välineellisyttä ja sopimuksenvaraisuutta.¹ (Ks. esim. *Paunio* 1959 a, s. 9—11 ja *Pekkari-nen & Vartia* 1977, s. 108.) Tämä selkiintymättömyys näkyy vielä monessa suhteessa selkeälinjaisessa *Ilari Tyrnin lectio praecursoriassa*. Hän esittää ensinnäkin oikeaoppisen positivistisen tasonäkemyksen tieteellisestä tiedosta: »Tieteellisten säännönmukaisuuksien perusfunktio on selittää ne yksityiset faktat, jotka kuuluvat sen alaisuuteen. Tieteellisen teorian perusfunktio vuorostaan on selittää säännönmukaisuudet.» Ja 'kuulua sen alaisuuteen' ja 'olla sen selittämä' tarkoittavat 'olla deduktiivisesti johdettavissa siitä'. (Tyrni 1967, s. 110.)

Tyrnin näkemys tieteestä on hyvin vahvasti empiristinen: deduktiivisten systeemien muodossa esiintyvien teorioiden aksiomat — perusolettamukset — ovat hänelle havaittuja säännönmukaisuuksia. Vahva on myös se Tyrnin ajatus, että taloustieteen perustermit tulkitaan liittämällä ne määritelmien avulla havaittaviin ilmiöihin. (Ibid., s. 111.) Kuten näkyy, tässä ei ole jäljellä mitään siitä »fiktiivisyydestä», jonka Heurlin katsoi luonnehtivan puhdasta teoriaa. Vaikka kaikesta tästä saattaisi päätellä, että talousteoriat ovat Tyrnille havaintomaailman suoria kuvauksia, joiden empiiriseen paikkansapitävyyteen ekonomistin on luontevaa sitoutua, Tyrni kuitenkin kohta toteaa, ettei tällainen sitoutuminen ole tarpeen. Samaa ilmiötä on nimittäin lupa tutkia useiden aksiomajärjestelmien tai teorioiden avulla: mistään järjestelmästä ei voi sanoa, että se on ainoa tai paras kyseisen ilmiön tutkimiseen (ibid., s. 112). Tämä kanta tulee mahdolliseksi siten, että Tyrni omaksuu järjestelmän vapaata valintaa puoltavan näkemyksen, jota on ollut tapana nimittää konventionalismiksi. Sen puitteissa saattaa tosin olla hankalaa puolustaa sellaisenaan ajatusta teorian aksiomista havaittuina säännönmukaisuuksina.

¹ Teorian luonnetta ennustusvälineenä ilman tarkempia lisäspesifikaatioita korostivat mm. *Rossi* (1957, s. 238) ja *Tamminen* (1960, s. 49). Myöhemmin myös *Veikko Reinikainen* (1969) väitöskirjassaan esitti tulkinnan ulkomaankauppateoriasta metodina, ajatusvälineenä.

Operationistiset ja muutoin jyrkän empiristiset korostukset taitekohdan aikaisen kansantaloustieteen itseymmärryksessä löytyvät linjakkaimpina nuoren ekonometrisen harrastuksen seutuivilta. Koska samaan oireistoon kuului 'mallin' tuominen uutuutena taloustieteilijöiden slangisanastoon, omistan sille lyhyen erillisen jakson täydennykseksi ja täsmennykseksi edellä luotuun kuvaan.

»Malli» keksitään

Termi »malli» on tunnetusti varsin monimerkityksinen. »Teorian» ja »mallin» eroa koskevia luonnehdintoja on niinikään lukuisia. Tämä terminologinen häilyvyys ja kirjavuus on jo pitkään lyönyt leimansa myös kansantaloustieteeseen. »Malli» on kuitenkin nuorempi tulokas, ja yksi sen suosion kasvuun taloustieteellisten rakennelmien lempinimenä vaikuttaneista seikoista oli varmaankin ekonometrian nousu. Ei siis ihme, että kun ekonometrinen tutkimus 1950-luvulla Suomessakin otti ensimmäisiä askeleitaan, nähtiin tarpeelliseksi pohtia ekonometrisen ja yleisemmin taloustieteellisen mallin luonnetta. Nämä pohdinnot menivät paljolti päällekkäin talusteoriaa koskeneen keskustelun kanssa.

Ahkerimpia malliproblematiikkaa ruotineita kirjoittajia olivat *Olavi Niitamo* ja *Kyösti Pulliainen*. Yksi piirre heidän kirjoituksissaan on se, että 'mallin' ja 'teorian' välille ei hahmotu mitään selvää eroa. He nimittäin luonnehtivat mallia aivan yleisluonteisesti »yksinkertaistetuksi ajatusrakennelmaksi» (Niitamo 1957, s. 194) tai »todellisuuden idealisoinniksi» tai »tietyn kokemusalueen säästäväiseksi kuvaukseksi» (Niitamo & Pulliainen 1960, s. 394). Viimeisenä mainitusta luonnehdinnasta käy ilmi toinen piirre heidän ajattelussaan, nimittäin selkeä empirismi. Tämä näkyy esimerkiksi siinä näkemyksessä, että mallien tehtävänä on havaintojen järjestäminen (Niitamo 1957, s. 194) tai että mallin teoreettisille muuttujille on annettava operationaaliset määritelmät (Pulliainen 1966, s. 297). Kun nämä kaksi piirrettä — mallin idealisoivuus tms. ja empirisyys — yhdistetään, tuloksena on ajan hengen mukaisesti prediktivistinen instrumentalismi: mallin tavoite ja kelvokkuuden kriteeri on sen ennustuskyky (Niitamo 1960, s. 189 ja Niitamo & Pulliainen 1960, s. 397).

Empiristinen perusasenne toistuu monien kysymysten yhteydessä. Niitamo tiivistää sen yleisessä muodossaan hyvin puhdasoppiseksi *humelaiseksi* tiedonkäsitteeksi:

Se, mitä voimme sanoa todellisuutta selvittävän tutkimuksen perusteella, on suurin piirtein seuraavaa: Olemme tiettyä aikaa ja paikkaa koskevan aineiston perusteella havainneet, että tietyn tapahtuman yhteyteen on varsin »säännöllisesti», systemaattisesti liittynyt tiettyjä muita tapahtumia. (Niitamo 1960, s. 189.)

Niinpä meidän ei tule olla kiinnostuneita siitä, onko fysiikan käsitys alkeishiukkasista pelkkä ajatuskonstruktio vai tiedetäänkö niiden todellinen luonne (ibid., s. 188). Ja »systeemiajattelussa ei ... olla kiinnostuneita siitä, mitä jotkin koneet ovat vaan siitä, miten ne toimivat» (Pulliainen 1966, s. 292).

Mallin elementtejä ja sisäistä rakennetta pohdittaessa kohdataan kysymys kausaalisuudesta ja determinismistä, jotka nekin ymmärrettiin humelaisen empirismin mukaisesti. Niitamo (1971, s. 317—318) sitoutuu eksplisiittisesti *Humen* näkemyk-

seen ja ilmoittaa lisäksi, että »kausaalit yhteydet voidaan löytää havainnoimalla». Determinismi on Niitamolle ja Pulliaiselle (1960, s. 399—400) ennaltamääräytyneisyyttä ja täsmällistä ennustettavuutta alkuehdoista. Ja kun kausaalisuuden käsite liitetään näin ymmärrettyyn determinismiin, se kelpaa heidän mielestään työvälineeksi vain eristettyihin, kontrolloituihin koetilanteisiin. Muissa tilanteissa kausaaliset termit (syy, vaikutus, kiihoke etc.) täytyy tulkita todennäköisyyksiin perustuen, jotta ne olisivat käyttökelpoisia työvälineitä. Kausaalinen puhe ei siis näytä olevan heille todellisuutta kuvailevaa puhetta: he eivät liitä siihen ontologisia sitoumuksia. Kausaalisilla termeillä on näin vain hyödyllisen vertauskuvan tehtävä.

Toki taloustieteellisiin malleihin liittyvää tematiikkaa käsiteltiin laajemmaltikin. »Niitamon-Pulliaisen perinteessä» ilmestyi joitakin puheenvuoroja (esim. *Jahnukainen* 1966 ja *Hämäläinen* 1970). *Jaakko Railo* esitteli *Andreas Papandreoun* (1958) näkemyksen teorian ja mallin erosta ja niiden suhteesta todellisuuteen (Railo 1961). Ja lopulta Heurlin esitti protestinsa koko 'malli' -intoilulle huomauttamalla, että 'teoria' on perusteettomasti syrjäytetty ottamalla käyttöön termi, jonka alkuperäinen »kuvakielinen» merkitys on tarpeettomasti vääristetty (Heurlin 1967, s. 102). Kirjassaan Heurlin jo antaa hiukan myöten uudelle käytännölle, mutta käsittelee vielä pääasiallisesti niitä 'mallin' alkuperäisiä merkityksiä, joissa se ei rinnastu 'teoriaan' (Heurlin 1971, s. 151—155).

Malleista puhuminen, niiden rakentaminen ja niillä operointi sai ajan mittaan laajat mittasuhteet. Ilmeisesti siihen liittyi jonkinlaista kritiikitöntä optimismia, koskapa *Pentti Vartia* (1975) näki lectiossaan tarpeelliseksi varoittaa eräänlaisesta »mallifetisismistä», jollaista hän oli ollut näkevinään suomalaisessa kansantaloustieteessä: kaikki päätelmät perustuivat malliin ja siihen liittyvään tilastoaineistoon, taloudellisten ongelmien ratkaiseminen pyrittiin mekanisoimaan. Tätä hän vertaa kreikkalais-roomalaiseen painiin tiukkojen sääntöjen ohjauksessa. Mutta tutkimuksen, eritoten ennustustyön, tulisi Vartian mukaan olla vapaapäisiä, jossa on sallittua käyttää runsasta otteiden valikoimaa, ja ottaa formaalien mallien lisäksi huomioon myös mallien ulkopuolelta saatava informaatio.¹ Tätä voitaneen pitää etäisenä approksimaationa metodologisen moniarvoisuuden periaatteelle.

Matematiikan roolia pohditaan

Kun suomalainen kansantaloustiede 1940-luvulta lähtien alkoi vakavamman mielellä nousta Heurlinin hierarkian kahdelle ylimmälle askelmalle — »matemaattis-logiselle» ja »matemaattis-tilastolliselle» —, oli luonnollista, että pohdittavaksi asetui matematiikan ja taloustieteen täsmällinen suhde. Matemaattista menetelmää oli kyllä aikaisemmin esitelty eräisiin tarkoituksiin hyödyllisenä apukeinona (*Westergaard* 1922). Matemaattisia tilastomenetelmiäkin oli esitelty, mutta samalla varoittaen, että »niitä on kuitenkin käytettävä tarpeellisen varovaisesti, mieluummin liian vähän kuin liian paljon tai sopimattomasti» (*Saari* 1924, s. 337). Nevanlinnakin vielä vältti matematiikan käyttöä vastoin Casselin esimerkkiä; jälkimmäisellähän matematiikka oli olennainen kansantaloustieteen tieteellistämisen väline.

¹ Itse asiassa jo Paunio (1959 b, s. 132) omassa lectiossaan esitti saman huomautuksen.

Sen sijaan Heurlin ei enää kaihtanut matematiikkaa väitöskirjassaan, joka arvion mukaan »ei meidän oloissamme saane monta lukijaa, matemaattinen koulutus ja ajattelu kun varsinaisten kansantaloustieteilijöiden piirissä on harvinaista. Ulko-omailla on asiat toisin.» (*Tudeer* 1944, s. 353—354.) Mutta aika alkoi kypsyä matematiikan vastaanottamiselle, mikä antoi Jaakko Railolle aiheen esitellä teemaa Aikakauskirjan lukijoille — kuten hän huomauttaa, asennoitumisessa ns. matemaattiseen kansantaloustieteeseen »näyttää parhaillaan tapahtuvan olennainen muutos» (Railo 1951, s. 194).

Matematiikan Railo ymmärtää loogisten empiristien tapaan: se on »eräs päätetyn teorian l. logiikan haara», joka tutkii vain päättelyn muodollista puolta (ibid., s. 195—197). Matemaattinen kansantaloustiede taas on »matemaattisen kaavakielen avulla esitettyä kansantaloustiedettä» (ibid., s. 197). Sen ja muun — luonnollisen kielen avulla ilmaistun — taloustieteen välillä ei ole periaatteellista eroa. Kyse on kahdesta kielestä, joista matemaattinen tarvittaessa voidaan kääntää luonnolliseksi. Mutta matemaattinen kaavakieli on välttämätöntä, kun päättelyssä sovelletaan päättelyn *teoriaa*, jollainen matematiikka siis on. (Ibid., s. 197—198). Matematiikan roolissa on Railon mielestä kyse käyttökelpoisuudesta, joka taas riippuu vastausta vaativien taloustieteellisten kysymysten luonteesta — mitä mutkikkaampi kysymys, sitä epäluotettavampi pelkkä looginen vaistomme on ja sitä enemmän on turvaututtava päättelyn teoriaan — mutta myös kysymyksen esittäjän temperamentista ja luonteen laadusta (ibid., s. 200—201).

Tällainen näkemys sai runsaasti kannatusta myös matemaattisesti orientoituneiden ekonomistien keskuudessa. Esimerkiksi Niitamo ja Pulliainen (1960, s. 395—396) korostavat matematiikan tärkeyttä mallien kielenä, mutta korostuksen perustana ovat yhä — kuten Railolla — matematiikan pragmaattiset hyveet. Samoin Pöyhönen (1959) näkee matematiikan käyttökelpoisena kielenä ja tehokkaana päättelyvälineenä, jonka käytön ratkaisee tarkoituksenmukaisuus. Niinpä Heurlin (1966) pitää perusteltuna väittää, että Suomeen ei syntynyt »ylipääsemätöntä ja tuhoisaa juoppaa ... humanistisen ja matemaattisen kansantaloustieteen välille». Tästä hän kiittää Mikko Tammista, joka yleissivistyneenä humastina oli panemassa alkuun kansantaloustieteen uudistusta matemaattisempaan suuntaan. Tilanne olisi Heurlinin mukaan muodostunut toisenlaiseksi, jos uudistus olisi jätetty »matematiikkojen ja teknikkojen» huoleksi.¹

Muutamaa vuotta myöhemmin Heurlin joutuu kuitenkin toteamaan, että matematiikka on »päässyt nauttimaan tietynlaista yliarvostusta» ja että siitä on tullut »eräänlainen tieteiden statussymboli». Oli siis käynyt aiheelliseksi muistuttaa, että matematiikka on »hyvä renki mutta huono isäntä». (Heurlin 1971, s. 93.)

Heurlin lienee nähnyt oikein kehityksen suunnan, jonka vei äärimilleen Ilari Tyrni. Kun aikaisempi näkemys ymmärsi matematiikan välineenä ja korosti sen pragmaattisia ominaisuuksia, Tyrnillä siitä tulee ontologinen teoria, teoria todellisuuden rakenteesta. Hän vetoaa *Galilein* matemaattiseen realismiin ja väittää, että

¹ Tässä yhteydessä en malta olla mainitsematta anekdoottia Ilkka Patoluodon minulle lähettämässä 17. 9. 1983 päivättyssä kirjeessä: »Tammisen vaimo oli minun matematiikan opettajani. Vaimo valitteli silloin tällöin miehensä huonoa laskupäätä ja tästä syystä johtuvia lisätehtäviä.»

»talous- ja muu yhteiskuntaelämä puhuu matematiikan kielellä» (Tyrni 1972, s. 68—69). Tästä seuraa, »ettei mitään ns. ei-matemaattista talusteoriaa ole olemassa» (ibid., s. 70). Tyrnin »ontologisesta matemaattisista»¹ seuraa, ettei hänelle asetu lainkaan edeltäjiensä pohtimaa ongelmaa matematiikan käyttökelpoisuudesta kansantaloustieteessä. Hänelle matematiikka ei ole renki ensinkään, vaan ehdottoman ankara isäntä, koska itse todellisuus on matemaattinen. Tämä näyttäisi merkitsevän sitä, että »ei-matemaattisella temperamentilla» varustetuilla henkilöillä ei enää olisi sijaa tässä tieteessä. Edeltäjien kannanmääritykset olivat tässä suhteessa moniarvoisempia.

3. TALOUDEN OLEMUSTA ETSITÄÄN JA KANSANTALOUSTIETEEN REVIIRIÄ RAJATAAN

Taloustieteellinen tutkimus ja teorianmuodostus edellyttää — ainakin implisiittisesti — vastausta seuraavanlaisiin ontologisiin tai metafysiisiin kysymyksiin. Mitä on talous? Mitkä ovat talouden yleiset määreet, joita teorianmuodostuksen avulla tulisi tarkentaa? Miten taloustieteen tutkimuskohde rajautuu suhteessa muiden tieteiden tutkimuskohteisiin? Entä mitä metodologisia seurauksia tällä on eri tieteiden väliseen työnjakoon? Näiden kysymysten välillä on tietynlainen systemaattinen suhde. Mitä laivempi ja avoimempi talouden käsite, sitä kattavampi on taloutta tutkiva tiede tai sitä riippuvaisempi se on muiden tieteiden tuloksista. Tämä kattavuus tai riippuvuus on sitä suurempi, mitä enemmän yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja historiallisia määreitä talouden käsitteeseen on — esimerkiksi holismin hengessä — sisällytetty. Mitä suppeampi ja suljetumpi talouden käsite omaksutaan, sitä kapea-alaisempi ja itseriittoisempi suhteessa muihin tieteisiin taloustiede on. Näin on laita, jos kansantaloustieteen katsotaan — esimerkiksi individualismin lähtökohdista — tutkivan yksilöiden rationaalisen maksimointikäyttäytymisen seurauksia, kun tämän käyttäytymisen rakenne on lyöty lukkoon teoreettisiin oletuksiin. Vaikka voimmekin suomalaisen kansantaloustieteen itseymmärryksessä havaita tendenssin kattavasta ja avoimesta suppeaan ja suljettuun, tämä tendenssi on yllättävän heikko. Vastavoimat — ainakin eksplisiittisen metodologian tasolla — osoittautuvat sitkeiksi.

Saksalaiseen historismiin kuului — usein organistiseen analogiaan perustuva — käsitys yhteiskunnasta jakamattomana kokonaisuutena, jota pitävät yllä sellaiset voimat kuin kansallisuus ja valtion siveelliset pyrkimykset. Tämän vuoksi talouden käsitteelle ei luontevasti löytynyt merkitystä kansantalouden käsitteen ulkopuolella. Kansantalous taas saatettiin ymmärtää ihmisten tarpeiden tyydytystä edistäväksi valtion toiminnaksi ja sen institutionaaliseksi ehdoiksi, joilla on historiallinen luonne. Näin siis esimerkiksi taloudellisen periaatteen määräämän yksilöiden toiminnan ei katsottu muodostavan taloutta.

Tällaiset piirteet olivat läsnä kunnallisneuvos Meurmanin näkemyksessä, joka tähdensi sekä talouden historiallisuutta että sen eettisyyttä erotuksena klassisen eng-

¹ On vaikea nähdä, miten Tyrnin matemaattinen realismi olisi mahdollista saattaa sopusointuun hänen radikaalin empirisminsä kanssa, josta edellä oli puhe.

lantilaisen taloustieteen katsomuksista. Talous on Meurmanin (1894, s. 216) mukaan historiallisesti ja kulttuurisesti ehdollinen: ei ole mitään ylihistoriallista Arkhimedeeseen pistettä, johon talousteoreetikko voi asettautua. Tätä »Manchesterikoulun fanaatikot» eivät ole oivaltaneet, vaan »ovat luulleet löytäneensä sen kiinteän pisteen, josta nostavat kansoja irti heidän historiallisesta ja maantieteellisestä asemastaan, heidän olevasta sivistyksestänsä, heidän tuotantoehdoistansa y.m.» (ibid., 216).

Kuten Schmollerille, myös Meurmanille kansantaloustiede on eettinen tiede — sekä deskriptiivisessä että normatiivisessa mielessä: se kuvaa ihmisen siveellisenä olentona ja pyrkii ihmisen siveellistämiseen. »Manchesterikoulun» mukaan kansantaloustieteen tehtävänä on ratkaista »yksinkertainen laskuprobleemi: kuinka saavutetaan vähimmillä menoilla suurimmat tulot» (ibid., 216). Tämän laskutehtävän ratkaiseminen oikein johtaa vääriin tuloksiin, koska

»ihminen ei ole välikappale tuotannolle eikä millekään muulle tarkoitukselle. Hänessä on tarkoitus omissa itsessään. Ja niin ollen astuu laskuun uusia faktoreita, joista vallitseva oppi ei tiedä mitään. Manchesteri-opilla on tuotanto tarkoituksena ja loppumaalina. Taloustieteellä pitää olla ihminen, hänen kehityksensä, hänen jalostuttaminen, hänen saattaminen ihmisarvoiseen asemaan tarkoituksena ja loppumaalina. Siinä syy laskutuloksien eroavaisuuteen.» (ibid., 217).

Vaikka Nevanlinna ei historistisessa vaiheessaan hyväksynyt kansantaloustieteen normatiivista eettisyyttä — kuten seuraavassa luvussa näemme —, hänen näkemyksensä taloudesta ja englantilaisesta »individualistisesta kansantalousopista» oli samansuuntainen kuin Meurmanilla. Nevanlinnan (1913, s. 9—10) kritiikki tätä oppia kohtaan paljastaa kulttuurirelativistisia, institutionalistisia ja holistisia ajatustaipeuksia:

»Koulukunnalta puuttui jokseenkin kokonaan käsitys ja tieto siitä, että ihmiset ja niiden yhteiskunnat sekä mitä näissä yhdyskunnissa tapahtuu ja tehdään, ovat jotakin historiallisesti vaihtelevaa, joka yksissä oloissa on yhtä, toisissa toista; että todellisuudessa ihmisiä jokaisessa maassa ja kansassa aina on liittännyt ja aina liittää toisiinsa monenlaiset muutkin siteet kuin mitkä tavain vaihto synnyttää; että valtio, laki, tapa ovat ja ovat ijäti olleet suuria todellisuuksia, jotka moninaisesti vaikuttavat ihmisten taloudelliseenkin toimintaan.»

Vastoin klassisen taloustieteen individualismia Nevanlinna (ibid., s. 21—22) yhtyi siihen Schmollerin holistiseen kantaan, että kansantalous, kansanpääoma ja kansantulo ovat itsenäisiä reaalisia entiteettejä — eivät vain osiensa summia — joita luonnehtii yhteinen *ethos*: yhteinen kieli, yhteiset laitokset, yhteiset tavat ja käsitykset kytkevät toisiinsa yksityistaloudet, yksilöiden pääomat ja tulot koherenteiksi kokonaisuuksiksi. Rationaalinen yksilökäyttäytyminen ei tyhjennä taloudellisen toiminnan aluetta, joka aina organisoituu tottumusten, tapojen ja lain nojalla (ibid.,

s. 20—21). Niinpä tavaroiden kysyntäkin on vain »kappale määrätyn ajan ja määrätyn kansan konkretista tapainhistoriaa» (ibid., s. 22).

Laveus ja avoimuus, jotka historistien mukaan luonnehtivat taloutta, ymmärrettiin myös taloustieteen välttämättöminä ominaisuuksina. Vuosisadan alussa tämä ei vielä synnyttänyt erityisempää keskustelua tieteiden välisestä rajanvedosta ja työnjaosta, koska yhteiskuntatieteiden eriytyminen oli vasta alullaan. Kattavuuden ja avoimuuden vaatimukset törmäsivät vasta myöhemmin työnjaon institutionaalisiin ehtoihin keskustelua edellyttävällä tavalla.

Historistinen talouden käsite eri muunnelmissaan oli yleensä — ehkäpä luonteensa vuoksi — enemmän tai vähemmän hioutumaton. Ensimmäisen systemaattisen määritelmän talouden käsitteelle — joka samalla alkoi puhdistautua historistisista määreistään — esitti 1920-luvun alussa *O.K. Kilpi*. Hän korosti toiminnan ideaa ja sen soveltumista myös yksilöihin sekä talouden kategorian ylihistoriallista, ei-relatiivista luonnetta. Kilven (1923, s. 266—267) mukaan taloudellisessa toiminnassa on kysymys kulutus- ei tuotantohyödykkeiden hankinnasta ja käytöstä. Tuotantohyödykkeet ovat joko teknisiä yksityiskohtia tai historiallis-juridisia edellytyksiä, jollaisina ne eivät kuulu talouden olemukseen, tätä kun luonnehtii taloustoiminnan viimekätinen päämäärä, kulutus.

Erotaakseen talouden tekniikasta Kilpi (ibid., s. 276) lisää yllä mainittuun ns. taloudellisen periaatteen:

»Talouden kulutushyödykkeiden (ja -palvelusten) hankintaa sekä käyttöä pitämällä silmällä suurinta kokonaistulosta suhteellisesti vähimmillä kokonaisuhrauksilla.»

Tällainen kokonaishyödyn ja kokonaisuhrauksen vertailu ei kuulu tekniikkaan, jossa on kysymys menettelytavan löytämisestä määrättyyn tulokseen pääsemiseksi, jolloin tulosta ja uhrausta verrataan vain yksittäisen hyödykkeen aikaansaamisen kannalta.

Vähän myöhemmin Nevanlinna irrottautui historismista myös talouden käsitteen osalta ja esitti Kilvenkin näkemyksestä poikkeavia muotoiluja. Aluksi Nevanlinna (1926, s. 15) nojautuu *Robert Liefmanniin*, joka oli luonnehtinut taloutta radikaalin mentalistisesti: »talous, taloudenpito on jotakin puhtaasti henkistä, sillä se on eräs vertaustoimitus, jonka ihminen suorittaa mielessään, nimittäin vertauskustannusten välillä, joita käyttää saavuttaakseen hyötyä, ja sen hyödyn välillä, johon hän siten voi päästä.»

Tähän Nevanlinna esittää kaksi täsmennystä, jotka eivät kuitenkaan mitätöi Liefmannin määritelmää. Tämä lienee lupa tulkita siten, että Nevanlinna ei pitänyt riittävänä sitä kritiikkiä, jonka Kilpi (ibid., s. 268—275) oli esittänyt Liefmannin käsityksiä vastaan. Nämä sisältävät Kilven mukaan ristiriitaisuuksia ja kyseenalaisia oletuksia sekä edustavat »hypersubjektivismia», joka sulkee taloudesta pois »toiminnan ulkomaailman esineiden hankkimiseksi». Tämä hankintatoimintahan oli Kilven omassa määritelmässä keskeisessä asemassa.

Nevanlinnan kehittelyt eivät kuitenkaan ole täysin riippuvaisia Liefmannin mentalismista, sillä Gustav Casselin *Theoretische Sozialökonomie* on tässäkin yhteydessä Nevanlinnan tärkein esikuva. Siihen viitaten hän liittää talouden käsitteeseen vie-

lä »niukkuuden periaatteen», »joka tietää, että tarpeiden tyydytyksen mahdollisuus on rajoitettu, kun sitä palvelevia välineitä yleensä on tarpeisiin verraten olemassa vain rajoitetussa määrässä» (Nevanlinna 1926, s. 24).¹ Juuri niukkuus pakottaa ihmiset siihen »vertaustoimitukseen», josta Liefmannin määritelmässä puhutaan. Näin ollen »niukkuuden olemassaolo on koko taloudellisen todellisuuden perustosiasia» (ibid., s. 27). Niukkuus on paitsi perustava, myös pysyvä tosiasia. Koska ihmisten tarpeet lisääntyvät historiassa, he joutuvat aina toimimaan niukkuuden periaatteen alaisina.

Niukkuus on jotakin väistämätöntä, se »johtuu itse asiain luonnosta, nimittäin ulkonaisen maailman ja ihmisen laadusta», joten se ei ole myöskään »oikeusjärjestyksen eikä yhteiskunnan taloudellisen järjestysmuodon kautta kumottavissa» (ibid., s. 29). Niukkuus on siis perustava »taloudellinen välttämättömyys», perustava siinä mielessä, että se konstituoi, luo, itse talouden. Kaikki mikä on sen seurausta, on myös luettava näihin ylihistoriallisiin välttämättömyyksiin — ne ovat ylihistoriallisia tietyillä varsin yleispätevillä lisäehdoilla, kuten että vallitsee työnjako tms. Näistä välttämättömyyksistä tärkein on hinnanmuodostus, jota koskeva oppi muodostaa kansantaloustieteen ytimen. Ja kuten aikaisemmin tuli esille, nyt Nevanlinnan mielestä kaikki yhteiskuntataloudelliset ilmiöt ovat hintailmiöitä. Niiden selittämiseksi hän ei katso tarvitsevänsä mitään erillistä arvoteoriaa. Tässäkin hän seuraa uskollisesti Casselia.

Näine näkemyksineen Nevanlinna tulee luopuneeksi myös aikaisemmista holistisista tai kollektivistisistä käsityksistään ja hyväksyneeksi aiemmin hylkäämänsä individualismin. Nyt hän sanoo, että puhe »kansantaloudesta» on »osaltaan ollut omansa sekoittamaan oikeata käsitystä talouden olemuksesta»: »Kaikki talous on yksityistaloutta», koska taloudella täytyy aina olla »subjekti», jollainen kansa voi olla vain »kommunistisessa talousorganisaationissa». Sikäli kuin kansantaloudesta kuitenkin puhutaan, se on ymmärrettävä vain yksityistalouksien summana. (Nevanlinna 1926, s. 25.)

Nevanlinnan ontologinen individualismi ei saanut yleistä hyväksyntää. Tästä on osoituksena *O. W. Louhivuoren* virkaanastujaisesityelmä toistakymmentä vuotta myöhemmin. *Othmar Spanniin* ja *Alfred Amonniin* vedoten Louhivuori (1939, s. 27) kiistää Nevanlinnan näkemyksen kansantaloudesta yksityistalouksien summana ja asettaa kansantaloustieteen tutkimuskohteeksi sen mikä on emergenttiä suhteessa yksityistalouksiin, »sen lisän minkä talouksien yhteys ... tuo erilliseen yksityistalouteen»: »Se on tämä lisä, sen syntyminen, sen kehityslait, sen nykyinen rakennelma ja tätä rakennelmaa hallitsevat voimat, jotka ovat kansantaloustieteellisen tutkimuksen esineenä.» Tätä holistista näkemystä Louhivuori (ibid., s. 35) vahvistaa arvioimalla, että sitten kansantaloustieteen syntyäikojen talous on voimakkaasti yhteiskunnallistunut, mikä on merkinnyt vapaan taloussubjektin katoamista, talousyksikköjen kasvamista, yleisen suunnitelmallisuuden lisääntymistä jne. Näin itse historia on omiaan viemään pohjan pois individualismilta.

¹ Nevanlinna keskustelee myöhemmin useampaankin otteeseen kriittisesti Casselin talouden käsitteestä, jonka ydinajatuksista hän kuitenkin loppuun saakka pitää kiinni (ks. esim. Nevanlinna 1929 ja 1930).

Kiinnostavan juonteen talouden ontologiaa ja taloustieteen rajoja koskeviin pohdintoihin toivat 1940-luvulla Jaakko Railo ja *Onni Wiherheimo*, jotka ottivat vakavasti sen *Eino Kailan* toteamuksen, että »psykologia on sosiaalisten tieteiden perustiede» (Wiherheimo 1943, s. 9), ja Carl Mengerin ajatuksen, että kansantaloustiede on »vielä valmiiksi rakentamaton psykologian haara» (Railo 1945 ja 1947, passim.). Se psykologia, jonka varaan he laskivat toiveensa, on *Kurt Lewinin* kenttäteoreettista hahmopsykologiaa, joka on omalla tavallaan holistista luonteeltaan.¹

Niinpä rajahyötyteoriaa tuli mahdolliseksi syyttää »pisteteoreettisesta» individualismista, koska se käsittää sekä markkina-agentit että heidän tarpeensa toisistaan riippumattomiksi. Tämä ei vastaa todellisuutta, joten se olisi korvattava kenttäteoreettisella holismilla. (Railo 1945, s. 364.) Samoin oli mahdollista puhua kokonaisten ryhmien (funktionaalista) tarpeista (ibid., s. 366) ja julkisen talouden subjektista yhteisönä, joka ei toiminnassaan ole jäsentensä summa (Wiherheimo 1943, s. 31). Ohjelmaan sisältyi samalla tietty reduktionismi, vaatimus yhteiskuntatieteellisten säännönmukaisuuksien palauttamisesta psykologisiin säännönmukaisuuksiin. Vaatimus seurasi »maksimaalisen invarianssin» periaatteesta ja siitä, että redusoitavat invarianssit ovat summittaisempia kuin redusoivat invarianssit, toisin sanoen sosiaaliset kokonaisuudet käyttäytyvät vähemmän säännönmukaisesti kuin ihmiset — oikein kuvattuina. (Railo 1947, s. 162—164.) Tässä reduktionismissa on kenttäteoreettisen ajattelun individualistinen aspekti.

Kun Kilpi aikoinaan sisällytti taloudellisen toiminnan käsitteeseen kulutuksen idean, nyt monet omaksuivat muutoin saman määritelmän, mutta täsmensivät kulutuksen tarpeiden tyydyttämiseksi (esim. Harmaja 1946, s. 12 ja Wiherheimo, s. 74—75). Dynaamisen hahmopsykologian sanansaattajat kehittivät lisäksi itse tarpeen käsitettä saattaakseen talousteorian tukevalle pohjalle. Railo (1945) valitti, että vanhentuneelle tarvepsykologialle perustuva arvoteoria oli muuttunut analyttiseksi totuudeksi, joka ei sanonut mitään todellisuudesta. Cassel oli — Nevanlinna vanaudessaan — reagoinut tähän hylkäämällä arvoteorian kokonaan. Railo halusi pelastaa arvoteorian ajanmukaistamalla sen psykologisen perustan.

Lauri af Heurlin palasi lähemmäs Nevanlinnan linjaa talousnäkemyksessään, vaikka onkin kriittinen eräisiin Casselin käsityksiin nähden (Heurlin 1937, 1945). Niukkuuden periaatettakaan hän ei pidä riittävänä talouden käsitteelle, vaan yhdistää sen Lausannen koulukunnalta omaksumaansa valinnan periaatteeseen. Tuloksesta on »tarpeiden ristiriidan periaate», joka määrittää talouden perustana olevan taloudellisen toiminnan seuraavasti: »Taloudelliseksi nimitämme kaikkia sellaisia ihmisten tahallisia toimintoja, joihin välittömästi tai välillisesti liittyy jonkin tarpeen tyydyttäminen jonkin toisen tai joidenkin toisten tarpeiden jäädessä tyydyttämättä.» Kuten Kilpi aikoinaan, Heurlin tähdentää tämän määritelmän soveltuvan sekä erillään että yhteisössä toimiviin yksilöihin. (Heurlin 1947, s. 106—107; ks. myös 1971, s. 12—20.) Ratkaisua tekniikan ja talouden suhteen ongelmaan Heurlin (1956;

¹ Kuten tiedetään, Kailan propagoima kenttäajattelu villitsi noihin aikoihin monia muitakin yhteiskuntatieteilijöitä Suomessa.

1971, s. 28—32) kehrittelee pitemmälle kuin Kilpi, vaikka ei hylkääkään tämän perusnäkemystä.

On kiinnostavaa panna merkille, että *Lionel Robbinsin* (1935) arvovaltainen talouden ja taloustieteen määritelmä ei näytä Suomessa yleensä saavuttaneen varauksetonta hyväksymistä. Robbinsin määritelmä¹ on vahvasti muodollinen, se rakentuu keinojen ja päämäärien virittämälle valinnan logiikalle. Erityisesti päämäärien luonteesta siinä ei puhuta mitään. Suomalaiset sen sijaan spesifioivat tarpeentyydytyksen taloudellisen toiminnan päämääräksi, vaikka muutoin — Heurlin eritoten — tulevatkin lähelle Robbinsin määritelmää.

Edelleen on huomautettava siitä, että kun Robbinsin pyrkimyksenä oli taata kansantaloustieteelle ehdoton autonomia suhteessa psykologiaan, tätäkään ajatusta monet suomalaiset eivät — ainakaan periaatteessa — suostuneet hyväksymään. Näihin kuului myös Heurlin. Vaikka hän harrastikin »kansantaloustieteen rajankäyntiä», hän ei pitänyt tieteiden rajoja ehdottomina. Erityisesti hän puhuu kansantaloustieteen »psykologisesta perustasta» — Robbinsin näkökulmasta täysin luvaton käsite — joka on käynyt vanhentuneeksi ja epäuskottavaksi ja joka tulisi »saada paremmin vastaamaan empiiristä todellisuutta» (Heurlin 1960, s. 387—388; ks. myös 1971, s. 25—27). Tässä Heurlinin lähtökohta on sama kuin Railolla.

Historistiseen näkemykseen verrattuna kansantaloustieteen rajat alkoivat kuitenkin — institutionaalisistakin syistä — piirtyä yhä ahtaammiksi. Oli tavallista, että muuttunut tilanne rekisteröitiin tarkastelemalla tieteen reviirin rajoja suhteessa esimerkiksi sosiologiaan, liiketaloustieteeseen ja taloushistoriaan — yleensä höystäten havainnot yhteistyökehotuksin (esim. Heurlin 1960, Lehtovuori 1964, Pihkala 1966). Mutta jo varhain tuon reviirin supistuminen oli omiaan synnyttämään myös suoranaisia tieteellisen klaustrofobian oireita, raja-aitojen ylittämisiä tai ainakin sellaiseen suuntautuvia radikaaleja julistuksia.

Esimerkiksi Gösta Mickwitz (1955) piti »filosofisen metodin»² tuloksena vallitsevaa talousteoriaa, joka oli vieras jatkuvasti muuttuvalle todellisuudelle ja jolle oli annettu looginen itseisarvo. Tavoitteeksi tuli Mickwitzin mielestä asettaa »todellisuudelle uskollinen» teoria, jonka rakentamiseen hän suositteli »sosiologista metodia» kenttätyömenetelmineen. Sen avulla voitaisiin *homo oeconomicuksen* supistaman näköpiirin ulkopuolelta ottaa huomioon esimerkiksi valtaan, altruismiin ja tottumuksiin liittyviä tekijöitä. Myös *Jussi Linnamo* (1956) oli samoilla linjoilla todessaan, että »kotitalouden teoria liittyy monin sitein yksilö- ja sosiaalipsykologiaan, sen käsitteleminen autonomisena talouden haarana on johtanut toistaiseksi vain ajatuksellisiin kuperkeikkoihin». Linnamo suositteli sosiaalitieteellisiä kenttätutkimusmenetelmiä selvitetessä käyttäytymisyhtälöiden muotoa ja sosiologisia yhtälöitä taloustieteellisiin malleihin.

Periaatteellisesti täysin vastakkaista näkemystä on noilta vuosilta vaikea löytää, myötäileviä kannanottoja sitäkin enemmän. Jouko Paunio (1961, s. 222) varoitti,

¹ »Economics is the science which studies human behaviour as a relationship between ends and scarce means which have alternative uses.» (Robbins 1935, s. 16.)

² Lieneekö tähän merkilliseen sanavalintaan vaikuttanut analyttisessä filosofiassa vallalla ollut käsitys filosofiasta loogisena analyysinä?

että »ainoastaan vaarantamalla sen vastainen kehitys voidaan vetää jyrkkiä rajoja kansantaloustieteellisen tutkimuksen ympärille», ja toivoi kollegoiltaan »suurta suvaitsevuuutta». Samoin *Fedi Vaivio* (1964, s. 17) korosti »tiedon kentän dogmaattisen jakamisen vaaroja». Systeemiteoreettinen harrastus 1960-luvulla voidaan ehkä joissakin suhteissa nähdä ohjelmallisena vaarinottamisena näistä varoituksista ja samalla — kokonaisvaltaisine yhteiskuntakäsityksineen — jatkona holistiselle perinteelle suomalaisessa kansantaloustieteessä (ks. esim. Niitamo 1968).

On ennen aikaista arvioida, missä määrin nämä ohjelmalliset julistukset ja varoitukset on myöhemmin hyväksytty. Lienee selvää, että minkään tieteenalan rajat eivät koskaan ole täysin aukottomat, mutta näkökulmia laventavien pyrkimysten ohella eristäytymiseen ja fakkiutumiseen viittaavat tendenssit ovat myös kansantaloustieteessä hyvin voimakkaat. Tässäkin yhteydessä kannattaa pitää mielessä eksplisiittisen ja implisiittisen metodologian epätäydellinen vastaavuus, jota vielä alleviivaa puheena olleiden näkemysten korostetusti normatiivinen luonne.

4. TEORIAN JA KÄYTÄNNÖN SUHTEESTA KESKUSTELLAAN

Kysymys kansantaloustieteen tehtävistä on askarruttanut tämän tieteen harjoittajia alusta alkaen. Käsitukset tutkimuksen ja teorian suhteesta yhteiskunnallisiin ja moraalisiin arvoihin sekä talous- ja sosiaalipoliittiseen käytäntöön ovat vaihdelleet. Näin myös Suomessa, jossa tätä teemaa on pohdittu sangen runsaasti.

Saksalaisen historismin ja »kateederisosialismin» suomalaiset seurailijat ymmärsivät kyseisen suhteen varsin läheiseksi. Aikaisemmin on ollut puhetta kunnallisneuvos Meurmanista, jolle kansantaloustiede on normatiivisesti eettinen tiede. Sen tehtävänä on edistää »yhä suurempien kansanpiirien siveellistä kohoamista» (Meurman 1894). Samoin *Yrjö Jahnsson* väitöskirjassaan ilmoittautuu »idealistisen koulun» kannattajaksi, jolle kansantaloustiede pyrkii »vastaamaan kysymykseen *miten pitää olla*» (Jahnsson 1908, s. 74). Hänen mielestään »vasta silloin, kun kansantaloustiede on siksi edistynyt, että se voi antaa nimenomaisia ohjeita tulevaisen toimintaan nähden, vasta silloin se on todellisen tieteen arvon saavuttanut» (ibid., s. 75). Tätä periaatetta historiallisen koulun jotkut edustajat eivät riittävän selvästi ole Jahnssonin mukaan hyväksyneet.

Näihin kuuluu myös Nevanlinna, joka jo »historistisessa vaiheessaan» hyväksyy ajatuksen kaiken tieteellisen tutkimuksen arvovapaudesta. Jo Jahnssonin väitöskirjan ilmestymisen aikoihin historistien miehittämässä *Verein für Sozialpolitik* -yhdistyksessä käytiin kiivasta keskustelua yhteiskuntatieteen ja arvoihin sidotun käytännöllisen toiminnan suhteesta. *Max Weberin* julistama arvovapauspostulaatti sai jo noihin aikoihin runsaasti kannatusta. Niinpä Nevanlinna vuonna 1913 saattoi vedota Weberiin ja ihailemaansa *Werner Sombartiin* kritikoidessaan Schmolleria ja Wagneria sen unohtamisesta, että yhtäältä arvoarvostelmien ja toimintasuositusten sekä toisaalta teoreettisen tosiasiatiedon välillä on ylittämätön kuilu. Nevanlinna muotoilee tämän demarkaation pragmaattisin perustein: teoreettisilla kategorioilla operoivan tutkimuksen tuloksista vallitsee intersubjektiivinen yksimielisyys »ajatus-

lakien» takaamin perustein, käytännöllisiä kategorioita käyttävän tutkimuksen alueella yksimielisyys edellyttää etukäteissopimusta jonkin eettisen standardin hyväksymisestä. (Nevanlinna 1913, s. 58—59 ja 105—106.)

Virkaanastujaisitelmässään kymmenisen vuotta myöhemmin Nevanlinna palaa tähän teemaan. Lamprechtilaiseen taustaansa nojautuen hän ensin muistuttaa, että tieteellinen tieto on yleistä tietoa, eikä sitä sellaisenaan voi soveltaa yksityistapauksiin (Nevanlinna 1924, s. 419—422). Tämä on ensimmäinen repeämä teorian ja käytännön suhteessa. Sen vuoksi »sosiaalinen tiede voi, silloinkin kun se opettaa totuutta, joutua tekemään suorastaan karhunpalveluksia käytännölle. Silloin on tosin vika aina käytännön eikä tieteen miehissä» (ibid., s. 422). Toinen repeämä syntyy teoreettisten ja praktisten kategorioiden, tiedon ja tahtomisen, tosiasioiden ja arvojen välille (ibid., s. 423). Mutta yhteiskuntatiede voi silti olla hyvin käytännöllistä auttaessaan ihmisiä »käsittämään, mikä annetuissa yhteiskunnallisissa ja valtiollisissa tosiasioissa perustuu välttämättömyyksiin jotka eivät ole muutettavissa», ja toisaalta selvittäessään »tosiasiain kausaaliyhteyttä»; esimerkiksi »mitä erilaisia taloudellisia ja muita seurauksia eri lailla järjestetty verotus synnyttää» (ibid., s. 424—425).

Perusteellisimman selvityksen kansantaloustieteen ja yhteiskunnallisten arvopäämäärien suhteesta esitti O. K. Kilpi vuonna 1915. Hän toteaa, että nuo ideaalit vaihtelevat koulukunnasta ja tutkijastakin toiseen, historistien »alempien kansanluokkien kohottamisesta, luokkavastakohtien tasoittamisesta» liberalistien »yrittäjäideaaliiin, kapitalistikatsantokantaan, jonka kautta, kuten on sanottu, ihmisyyksideaali alennettiin amerikkalaisten siankasvattajain ideaalin tasalle» (Kilpi 1915, s. 234 ja 237). Kilpi selostaa Saksassa käynnistynyttä *Werturteilstreitia*, jonka synnytti Weberin ja muiden kriitikkojen hyökkäys tuollaisia ideaaleja vastaan kansantaloustieteellisinä ideaaleina. Hän erottaa tässä kritiikissä tai »vastavaikutuksessa» kaksi versiota tai aspektia: ensinnäkin liberalistinen hyökkäys »eettillistä ja sosiaalireformatorista kansantalousoppia» vastaan ja toiseksi metodologinen vaatimus teorian ja arvojen oikean suhteuttamisen puolesta. Kilpi arvelee, että edellisessä muodossa sillä »ei ole täällä edellytyksiä», koska »Suomessa on sosiaalireformi vasta alullaan». Sen sijaan hän luottaa jälkimmäisen version »hedelmälliseen vaikutukseen». (Ibid., s. 255—257).

Kuten pian näemme, moni 1950-luvun nuoren polven suomalainen taloustieteilijä olisi ollut valmis tunnustamaan omakseen seuraavan lainauksen, jossa tämän metodologisen opin ydinidea on muotoiltu:

»Kansantalousoppi voi antaa valaistusta siitä, millä keinoilla, millä välikappaleilla voidaan ja millä ei voida määrättyihin päämääriin päästä, jos niihin tahdotaan pyrkiä. Kansantaloustiede voi sanoa myös, mitä sivuseurauksia, asianomaisten ei toivomia seurauksia, liittyy mukana, jos määrättyihin päämääriin määrättyillä keinoilla pyritään. Toisin sanoen se voi siis sanoa, millä kustannuksilla tietyt talous- ja sosiaalipoliittiset päämäärät ovat saavutettavissa. Mutta tässä loppuu kansantalousopin tehtävä ja se saa mennä menojojansa. ... Kansantaloustiede ei voi itse tuottaa normeja, ideaaleja, päämääriä.» (Ibid., s. 250.)

Tätä periaatetta ei juuri Nevanlinnaa lukuunottamatta täysin varauksettomasti hyväksytty vielä pitkään aikaan, vaikka monet olivat pakotettuja sen viitoittamiin modifikaatioihin omissa näkemyksissään. Näihin kuului *Eino Kuusi* (1927, s. 183), joka ei hyväksynyt »kriittillisen vastavaikutuksen» ohjelmaa, vaan katsoi, että »kansantalouseliteä ... voidaan itseäänkin harjoittaa tieteenä». Tämän normatiivisen tieteen ylimpänä normina on »kansan hyvinvointi, ... kansan laajojen kerrosten taloudellinen ja sosiaalinen kohottaminen» (ibid., s. 190), jonka toteuttamisen edellytyksiä ja keinoja tieteellinen talous- ja sosiaalipolitiikka tutkii.

Tuosta normista Kuusi (ibid., s. 193) kuitenkin kirjoitti — tehden myönnytyksen »vastavaikutukselle» — että se »ei ole tieteellisen tutkimuksen tulos, vaan se on saatu tämän tieteen lähtökohdaksi ulkoa päin». Miksi kansantaloustieteen sitten tulisi hyväksyä ja omaksua hyvinvoinnin normi? Sitä voidaan Kuusen mukaan perustella siveellisesti »kristillisen kulttuurijärjestelmämme korkeimpana päämääränä», jollaisena se on itsestään selvä ja yleisesti tunnustettu. Näin ymmärrettynä kansantaloustiede voi omaksua ylimmän norminsa objektiivisesti annettuna. Siihen perustuvat arvopäätelmät »voivat ehkä olla muodollisesti subjektiivisia, mutta ei asiallisesti» (ibid., s. 191).

Samantapaista kantaa edusti 1920-luvulla myös Yrjö Jahnsson, joka myös täsmensi väitöskirjassaan ohimennen esiintynyttä luonnehdintaa »idealisisesta metodista». Nyt hän katsoo, että tämä metodi on kilpailijaansa nähden »nähtävästi . . . saavuttanut yleisempää kannatusta», ja toteaa, että hedonistinen utilitarismi tarjoaa normatiivisen perustan kansantaloustieteelle: »voidaan sanoa varsin laajaa yksimielisyyttä olevan olemassa siitä, että on pyrittävä sellaisiin yhteiskunnallisiin oloihin, joissa mahdollisimman suuri onni voidaan saavuttaa mahdollisimman laajoille kansankerroksille. Tässä on siis yhteinen lähtökohta» — vaikka siinä esiintyykin »erilaisia vivahduksia». (Jahnsson 1921, s. 447—448.)

Vielä kaksi vuosikymmentä Nevanlinnan kannanoton jälkeen Leo Harmaja (1943, s. 209) katsoi mahdolliseksi arvioida, että tämän omaksuma »jyrkän kielteinen kannanotto arvopäätelmiin nähden» ei ole tullut yleisesti hyväksytyksi. Arvopäätelmiä pidettiin vielä tuolloin Harmajan mielestä kansantaloustieteessä »tarpeellisina ja asiaan kuuluvina, koska muuten tutkimustyön tulokset jäisivät kovin vähäpätöisiksi». Harmaja yhtyy Kuuseen ja Jahnssoniin siinä, että tietyt arvopäämäärät — hänellä erityisesti ihmisten tarpeiden tyydyttäminen — ovat siinä määrin itsestään selviä tai yleisesti hyväksytyjä, että kansantaloustieteilijä voi ottaa ne normatiivisten väitteidensä lähtökohdaksi.

Kuten huomataan, monet tekivät ja lausuvat julki sen oivalluksen, että kansantaloustieteen avoin arvosuuntautuminen, sitoutuminen tiettyjen arvopäämäärien edistämiseen, edellyttää poliittista konsensusta tai yhtenäistä kulttuuriarvojen järjestelmää. Yhtä selvää konsensusta ja arvojen yhtenäisyyttä taloudellisissa kysymyksissä ei enää löytynyt sotien jälkeisestä Suomesta. Tieteen arvovapausvaatimukset voimistuivat, mutta eivät oitis toteutuneet.

Eräänlaisena välivaiheena voidaan pitää *Bruno Suvirannan* esiintymistä talouspoliittisena pamfletistina 1950-luvun puolivälissä. Hän edustaa vielä aikaisempaa näkemystä kansantaloustieteen normatiivisesta tehtävästä, mutta panee jo merkille

poliittisten pyrkimysten moninaisuuden. Talouspolitiikan päämäärien asettamista Suviranta (1955) ei halua uskoa politiikalle, joka on hänen havaintonsa mukaan vain suppeiden ryhmätujen taistelukenttä. Hän ilmoittaa kirjoittavansa »puolueista ja poliittisista realiteeteista riippumattomana kansantalousmiehenä» (ibid., s. 7) ja pyrkivänsä »taloudellisten realiteettien» — jotka hän kansantalousmiehenä tuntee — pohjalta kertomaan, »mihin suuntaan talouspolitiikkaa olisi pyrittävä ohjaamaan» (ibid., s. 97). Suviranta katsoo kuuluvansa siihen »pieneen ja kutistuvaan» ryhmään, joka talouspolitiikassa haluaa »rehellisesti ajaa kokonaisuuden etua» (ibid., s. 42) alistumatta ahtaille ryhmäeduille ja poliittisille realiteeteille — näiden sen sijaan tulisi alistua kokonaisuuden eduille ja taloudellisille realiteeteille.

Taloustieteilijän tulisi siis ottaa kokonaisuuden etu tutkimustensa normatiiviseksi lähtökohdaksi, vaikka sillä ei olekaan poliittista konsensusta tukenaan. Myös *Unto Varjonen* (1951) eritteli samassa hengessä »yhteiskunnassa ilmenevän hajaantumisprosessin» (s. 184) seurauksia talouspolitiikalle, mutta hän pani toivonsa yleiseen valistustoimintaan ja kokonaistaloudelliseen suunnitteluun, kun taas Suviranta asennoitui lämpimämmin liberalismiin. Molempien lähtökohdilla on kuitenkin — ja tässä he yhtyvät aikaisempiin ekonomistipolviin — kosketuskohtia kansallista yhteisyyttä ja yhteiskunnallista harmoniaa tähdentävään, etupäässä saksalaiseen, aateperinteeseen, jossa yhteiskunta ymmärretään kokonaisvaltaisena organismina. Talouspolitiikassa on tällöin kysymys koko organismin terveydestä ja sairaudesta. Aivan kuten lääketieteessä, taloustieteessäkin käytännöllinen päämäärä — terveys eli kokonaisuuden etu — on itsestäänselvyys, vaikka sitä eivät kaikki itsekkyytensä sokaisemat ymmärtäisikään.¹

Nuori taloustieteilijäpolvi ei ollut tähän ratkaisuun — jota Jussi Linnamo (1957, s. 279—280) nimittää »vulgääriratkaisuksi» — tyytyväinen, vaan omaksui varauksettomasti opin tieteen arvovapaudesta. Mikko Tamminen (1956, s. 134) oli ankara: »kansantalousmies, joka väittää olevansa talouspoliittisissa kysymyksissä täysin »objektiivinen» tai ajavansa vain »kokonaisuuden etua», on joko tietoisesti epärehellinen tai sitten joutunut järjestelmällisen itsepetoksen uhriksi.» Nimittäin päinvastoin kuin lääketieteessä soveltavan kansantaloustieteen normatiiviset premissit eivät ole itsestään selviä (ibid., s. 136). Tämä johtuu siitä, että julkisen vallan toimenpiteet eivät »hyödytä tai vahingoita jokaista (kansalaista) täsmälleen samassa määrässä» (ibid., s. 127), eikä kansantaloustieteen tehtävänä ole ratkaista, »minkä ryhmän absoluuttiset tai suhteelliset edut olisi uhrattava jonkin toisen ryhmän hyväksi» (ibid., s. 128). Arvion taustalla on epäilemättä siirtymä organistisesta yhteiskuntakäsityksestä kohti atomistisempaa näkemystä.

Linnamo (1957, s. 280) huomautti — operationismin hengessä —, että yleinen etu politiikan päämääränä on »operationaalisesti tyhjä», minkä vuoksi sille voidaan antaa mikä tahansa sisältö. Tamminen (1960, s. 60) viittasi hyväksyvästi *Gunnar Myr-*

¹ Populaarissa talouspoliittisessa kielenkäytössä tämä ajattelutapa heijastuu vielä nykyisinkin. On vaikea sanoa, onko kysymys vanhan aateperinteen jäänteistä vai pelkästään poliittisesti tarkoituksenmukaisesta fraseologiasta tässä ja nyt.

daliin (1930)¹ ja totesi, että kysymys on »sosiaalisesta metafysiikasta», pyrkimyksestä »pukea näennäisesti tieteelliseen asuun sellaisenaan poliittisia mielipiteitä». Tamminen roiskii ivaansa kohti Suvirantaa ja muita »armoitettuja, joilla on viisasten kivi hallussaan» ja jotka toinen toisensa jälkeen Kansantaloudellisessa yhdistyksessä ovat julistaneet, mitä kokonaisuuden etu kulloinkin vaatii. Todellisuudessa he tulevat julistaneeksi vain henkilökohtaisia käsityksiään, joilla ei voi korvata sitä parlamentaaris-poliittista prosessia, jossa talouspolitiikan päämäärät Tammisen mielestä väistämättä tulee asettaa.

Talousteorian arvovapautta ja taloustieteilijän roolia puolueettomana neuvonantajana korostettiin tuolloin monissa nuoren kaartin kirjoituksissa (esim. *Junnila* 1949, Rossi 1957, Heurlin 1959²). Selkeimmin tämä näkemys tiivistyi ns. o-ryhmäläisten (ks. Pekkarinen & Vartia 1976) *Jan Tinbergeniltä* omaksumassa »talouspolitiikan teoriassa», jota Jussi Linnamo (1957, ks. myös 1965) seikkaperäisesti Aikakauskirjassa esitteli. Perusidea oli vanha, mutta se voitiin nyt ajan hengen mukaisesti pukea mallitekniseen asuun. Linnamo (1957, s. 275—277) jakaa ongelmat analyttisiin ja poliittisiin. Edellisissä tehtävänä on ratkaista yhtälöjärjestelmän endogeenisten muuttujien arvo eksogeenisten muuttujien eli parametrien ja kertoimien funktiona. Jälkimmäisissä tehtävänä on tutkia, millä parametrien tai kertoimien muutoksilla jollekin endogeeniselle muuttujalle ennalta asetettu haluttu arvo voidaan saavuttaa.

Parametrit ja kertoimet edustavat talouspolitiikan keinoja, joillekin endogeenisille muuttujille valitut arvot sen tavoitteita. Niiden välisten suhteiden selvittäminen on arvovapaan tieteen tehtävä. Sen sijaan tavoitteiden asettaminen ei kuulu tieteen piiriin. »Mikään tavoite ei ole tieteen kannalta hyvä eikä huono. Taloustieteilijä voi esittää, ovatko tavoitteet keskenään ristiriitaisia tai ristiriidattomia ... (sekä) mitä keinoja, ja missä määrin näitä keinoja käyttämällä tavoite voidaan saavuttaa ...» (Ibid., s. 277.)

Talouspolitiikan tavoitteenasettelun ongelmalle Linnamo (ibid., s. 280) tarjoaa »vulgääriratkaisun» asemesta »empiiristä ratkaisua», joka »lähtee olettamuksesta, että poliitikot pystyvät ilmoittamaan kansakunnan hyvinvointipreferenssit». Nämä preferenssit ovat oletettavasti tulos poliittisesta prosessista, jossa on sovitettu yhteen kansalaisten ristikkäisiä intressejä. Sellaisina ne määräävät talouspolitiikan tavoitteet.

Vaikka operationistiset painotukset monissa tapauksissa (esim. Linnamo 1965, s. 3, 7) säästivät teoreettisen kansantaloustieteen voittokulkua sotien jälkeen, teorian ja käytännön välillä tulivat entistä korostuneemmin esille ne kaksi kuilua tai re-

¹ Tässä varhaisteoksessaan Myrdal pyrki osoittamaan, että teorioissaan taloustieteilijät ovat päinvastaisesta uskottelustaan huolimatta järjestään monenlaisten yhteiskunta- ja moraalifilosofisten arvoasettamusten vankeja ja että heidän tulisi pyrkiä vapautumaan niistä. (Myöhemmin hän on pitänyt tällaista vapautumista mahdottomana ja tyytynyt vaatimaan arvolähtökohtien avointa julkilausumista.) Suomenkieliset ekonomistit näyttävät laajemmassa mitassa tutustuneen Myrdalin teokseen vasta 1950-luvulla. Ruotsinkielisellä puolella *C. A. J. Gadolin* (1931) oli kommentoinut kirjaa hyväksyvästi heti kohta sen ilmestyttyä. Myöhemmin *Kurt Westerholm* (1955) esiintyi samantapaisista lähtökohdista Suvirannan kriitikkona.

² Tämä Heurlinin esitelmä Kansantaloudellisen yhdistyksen 75-vuotisjuhlahkokouksessa näyttää vielä sisältävän aineksia Suvirannalle ja Varjoselle ominaisesta ajattelusta.

peämää, jotka tapasimme jo Nevanlinnan virkaanastujaisesitelmässä. Ensimmäinen on kuulu teorian yleisyyden ja käytännön tilanteiden partikulaarisuuden välillä: »mitä korkeammalle abstraktiotasolle talousteoria liikkuu ja mitä yleispätevämmille premissille se rakentuu, . . . sitä vaikeampaa sen käytäntöön soveltaminen on» (Tamminen 1960, s. 49). Tämä ei kuitenkaan tee teoriasta epäkäytännöllistä, mitä epäilijöille tuli todistella (esim. Vaivio 1952).

Toinen repeämä juontuu sitten objektiivisen tieteen ja subjektiivisten arvojen yhteensovittamattomuudesta. Kiinnostavaa on se, että tätä korostaakseen monet näkivät tarpeelliseksi kehottaa ymmärtämään talousteoria »työvälineenä, ei doktriinina» (esim. Vaivio 1952, s. 27—28 ja Tamminen 1960, s. 46). Tämä tehtiin maailmankatsomuksellisten aineiden karistamiseksi talousteoriasta, mutta kuvaavaa ajan metodologiselle ilmapiirille — johon tutustuimme tähän liittyvin osin toisessa luvussa — on, että vain instrumentalistinen muotoilu tuli kysymykseen.

1950- ja 60-lukujen vaihteeseen tultaessa nuoren suomalaisen ekonomistipolven »tieteen ideologian» keskeiset elementit voitaneen nyt pelkistetysti muotoilla seuraavasti. Talouspolitiikan teoriaan nojautuen talouspolitiikan tavoitteet sijoitettiin arvostondin politiikan alueelle ja keinot arvovapaan tieteen alueelle sekä suhteutettiin toisiinsa nämä kaksi toisiaan leikkaamatonta aluetta. Talousteoria ymmärrettiin objektiivisena ennustusvälineenä, jonka avulla voitiin ennakoita — ekonometristen mallien avulla jopa kvantitatiivisesti — vaihtoehtoisten keinojen käyttöönoton seuraukset tai kääntäen osoittaa tehokkaimmat keinot annettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Taloustieteilijän rooliin ei kuulunut ottaa kantaa talouspolitiikan päämääriin vaan tarjota malleihinsa sisältyvä prediktiivinen informaatio poliittisten päätöksentekijöiden käytettäväksi.

Ero varhaisempien aikojen keskivertoekonomistin tieteenkuvaan on nyt suhteellisen selvä. Kun ennen pidettiin mahdollisena ja suotavana sitoutua yhteiskunnallisiin arvopäämääriin kansantaloustieteilijän ominaisuudessa, nyt tämä haluttiin kieltää. Kun arvopäämääriä aikaisemmin pidettiin jonkinlaisina kulttuurin konsensusaalisina periaatteina, nyt niistä tuli pikemminkin pluralistisen kompromissipolitiikan tuloksia. Kummassakaan vaiheessa niille ei haluttu antaa tieteellisen todistettavuuden arvovaltaa.

Uudemman näkemyksen luottavainen selkeälinjaisuus ja ehdottomuus ei kuitenkaan kauan säilynyt rikkumattomana. Epäilijän kaapuun pukeutui ensimmäisenä Jouko Paunio. Jo *lectiossaan* hän oli huomauttanut, että usein teoreetikot suosittelivat monenlaisia keinoja yhden talouspoliittisen tavoitteen saavuttamiseksi, mikä johtuu siitä, että käytössä ei ole kiistattoman objektiivista testikriteeriä valinnan tekemiseksi eri teorioiden kesken (Paunio 1959 b, s. 132). Pari vuotta myöhemmin, hieman tunnustuksellissävyisessä puheenvuorossa, Paunio jo arveli, että tutkijoiden henkilökohtaiset mieltymykset muovaavat teorianmuodostusta, koska teorioiden empiirinen testaaminen on niin hankalaa (Paunio 1961, s. 211). Kansantaloustieteellä on myös maailmankatsomuksellinen sisältö, eikä Paunio (*ibid.*, s. 213—214, 221) pitänyt tätä sinänsä pahana. Myös esimerkiksi Gösta Mickwitz (1967) sanoutui irti arvovapausteestistä väittäessään, että »tietenkin vaikuttavat tavoitteet ja ideologiat ... teorioiden sisältöön».

Nämä tunnustukset asettavat ongelmalliseen valoon talouspolitiikan teorian puhtaslinjaisen tulkinnan. Taloustieteilijä ei nyt olekaan neutraaleja keinoja tarjoileva puolueeton neuvonantaja, vaan hän »voi vaikuttaa politiikkaan niiden päämäärien mukaan, joita hän itse henkilökohtaisesti pitää tärkeinä» (Paunio, *ibid.*, s. 212). Myrdalin myöhempää ajattelutapaa seuraten tähän on tietenkin luontevaa lisätä pehmentävä periaate, jonka mukaan tieteellinen rehellisyys edellyttää, että kukin tutkija avoimesti ilmaisee omat arvolähtökohtansa (Paunio 1980).

5. PÄÄTTEEKSI

Vaikka 1970-luvun suomalainen kansantaloustiede ei saanutkaan perinnökseen täydellistä selkeyttä tai yksimielisyyttä metodologisissa kysymyksissä, periaatekeskustelu kävi vaimeammaksi kuin kahtena edellisellä vuosikymmenellä. Lieneekö syynä ollut teoreettisten näkemysten ja tutkimuskäytäntöjen vakiintuminen koetun murroskauden jälkeen?

Aivan tykkänään metodologisten periaatekysymysten pohdinta ei sammunut. Heurlinin (1971) julkaisema ensimmäinen aihetta koskeva kirja on tosin enemmänkin nähtävissä aikaisempien keskustelujen yhteenvetona. Uutta purtavaa sen sijaan toivat ulkomailta kantautuneet arviot kansantaloustieteen joutumisesta kriisiin (ks. Paunio 1972) sekä kotipuolen julkisen vallan johtopaikoilta lausutut syytökset kansantaloustieteen epätarkoituksenmukaisuudesta käytännön päätöksenteon kannalta (ks. Molander 1978).

Jälkimmäisen valituksen systematisoi pamfletin muotoon *Pentti Viita* (1976), joka vaati käytännöllistä hyödynnettävyyttä tutkimuksen ohjenuoraksi. Syytettyjen penkille joutui itsetarkoituksellinen mallien rakentelu, jonka Viita väitti perustuvan riittämättömiin käsitteisiin ja mittaukseen sekä riittämättömään empiiriseen aineistoon ja jonka epäolennaisuus hänen mielestään usein peitetään näennäistieteelliseen fraseologiaan.

Kansantaloustieteen ongelmien asettaminen tällä tavoin yleisinä irrelevanssin ongelmina ei ollut mitenkään harvinaista. Vaikeudet voitiin myös rajatumminkin jäljittää keynesiläisen teorian ja kysynnänsäätelypolitiikan kriisiin. Jukka Pekkarinen (1978) asetti väitöskirjassaan ongelman jälkimmäisellä tavalla ja pyrki tunnollisesti kehitettyjen metodologisten ajatusvälineiden avulla paikantamaan keynesiläisen makroteorian soveltuvuuden ehdot.

Vasta kymmenisen vuotta ensimmäisten kansantaloustieteen kriisiä ounastelleiden puheenvuorojen jälkeen keskustelu siirrettiin systemaattisemmin metodologian tasolle. Kriisi haluttiin ytimeltään pelkistää metodologisen itseymmärryksen kriisiksi (*Reinikainen* 1982) ja virallisuonteiseksi vakiintunut metodologinen itseymmärrys pyrittiin keikauttamaan jalustaltaan (*Mäki* 1982). Näistä haasteista on keskusteltu vielä käymättä.

Vaikka Suomessa ei viime vuosina ole vielä syntynyt sellaista harrastusta metodologiseen keskusteluun kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, tässä on nähtävissä yksi

eksplisiittisen metodologian determinantti. Kun talusteoria joutuu uskottavuusongelmiin esimerkiksi talouspoliittisten vaatimusten paineessa, tämä herättää taloustieteilijät pohtimaan teoriasa taustoja ja lähtökohtia joko puolusteleavassa tai arvostelevassa hengessä. Metodologiset puheenvuorot voivat tähdätä esimerkiksi tieteen julkisen omankuvan kiillottamiseen tai esteiden murtamiseen uusien ajattelutapojen tieltä.

Myös näitä aineksia oli läsnä 1950-luvulle sattuneessa metodologisen keskustelun tihtymävaiheessa, joka melko kirkkaana peilinä heijasteli murrosta suomalaisessa taloustieteessä. Yhtäällä uudet uskomukset ja menettelytavat pyrkivät oikeutamaan itseään ja löytämään oman identiteettinsä, toisaalla vanha joutui puolustuskannalle. Uusi ei syntynyt valmiina, tasalaatuisena katsomuskehikkona, mikä synnytti avoimia linjaerimielisyyksiä. Keskustelua vaativia ongelmia synnyttivät luonnollisesti uusilta ulkomaisilta esikuvilta omaksutun teoriaperinteen ja metodii-kan soveltaminen kansallisiin olosuhteisiin; oman tutkimusalueen rajaaminen tilanteessa, jossa yhteiskuntatieteiden välinen (myös institutionaalinen) työnjako oli vasta hienojakoisemmin hahmottumassa; ja tieteellisen pätevyyden rajaaminen suhteessa talouspolitiikkaan muuttuneissa olosuhteissa.

Samantapaiset asetelmat tapasimme jo aikaisemmin pienemmässä mittakaavassa Nevanlinnan tieteellisessä henkilöhistoriassa. Hän tavallaan tuli melko yksin kulke-neeksi monien kiistakysymysten osalta sen tien, joka suomalaisten ekonomistien pääjoukolla avautui vasta myöhemmin. Tällainen muuntumiskyky oli ehkä osaltaan lähes jatkuvan metodologisen itsetutkiskelun ansiota.

Metodologisten ajatuskulujen julkistaminen on siis suomalaisessa kansantaloustieteessä enimmäkseen liittynyt tieteen muutos- ja murroskohtiin. Sen sijaan varsinaiset pysyväisemmät koulukuntakiistat näiden murrosvaiheiden ulkopuolella — toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa — eivät ole olleet eksplisiittisen metodologian ylykkeenä. Suuntausten moninaisuus on meillä ollut siihen liian vähäistä, tai ainakaan poikkipuoliset näkemykset eivät ole onnistuneet muodostumaan koulukunniksi, joiden kollektiivinen identiteetti olisi pitänyt pohjustaa metodologisin ohjelmin.

Mainittakoon vielä eräästä silmiinpistävästä piirteestä suomalaisten puheenvuorujen foorumeissa. Vartavasten julkaistaviksi tarkoitettuja metodologisia tutkielmia tai kiistakirjoituksia on ollut kaiken kaikkiaan varsin vähän. Sen sijaan näkemyksiä on tyypillisesti julkistettu sellaisissa juhlavissa yhteyksissä kuin väitösten lectiot ja virkaanastujaisesitymät. Tämä tuo hyvin esille ne kaksi roolia, joissa eksplisiittinen metodologia tavallisimmin esiintyy: puolustuspuhe ja tienviitta.

Lopuksi on syytä aivan lyhyesti kosketella kysymystä pienen kansakunnan intellektuaalisten virtausten itsenäisyyden asteesta. Minkälaisia kansallisesti omintakeisia piirteitä metodologisesta ajattelusta on löydettävissä, missä määrin kysymys on ollut vain ulkomaisten esikuvien toisinoista? Voitaneen arvioida, että sisällöllinen tai temaattinen itsenäisyys on ollut vähäistä. Keskeiset ideat ja käsitteet on yleensä saatu kansainvälisesti tärkeiltä ulkomaisilta ajatteliijoilta — niissä maissa, joista suomalaiset taloustieteilijät kulloinkin ovat virikkeensä ammentaneet. Tärkeimpiä

nimiä ovat olleet Schmoller, Sombart, Cassel, Friedman, Tinbergen, Myrdal ja eräät muut.

Muuan temaattinen omintakeisuus liittyy talouden luonnetta koskeviin näemyksiin. Esimerkiksi Railon ja Wiherheimon innostuminen Eino Kailan välittämään Lewinin kenttäteoreettiseen psykologiaan on helppo tulkita pelkäksi kuriositeetiksi, mutta se on nähtävissä myös erään laajakantoisemman suuntauksen ilmentymänä. Tarkoitin historisteilta perittyä holistista ja organistissävytteistä yhteiskuntakuvaa, joka esiintyy myös haluttomuutena piirtää kansantaloustieteen rajalinjoja kovin ah-taiksi. Tätä tendenssiä on suomalaisessa todellisuudessa tukenut valtion aina voimakas yhteiskuntaelämää organisoiva rooli suhteessa sitä atomisoiviin voimiin. Tosin tendenssiä on viime vuosina saattanut heikentää eräiden angloamerikkalaisessa val-tavirtataloustieteessä vallitsevien tutkimuskäytäntöjen omaksuminen.

Ajallista autonomiaa suomalaisessa metodologisessa ajattelussa on ollut enem-män. Kannanottojen ja keskustelujen ajoitus on yleensä määräytynyt kansallisi-sista — tai yksilöllisistä — tekijöistä. Parhaana osoituksena tästä on itsetutkiskelun merkittävimmän tihentymävaiheen ajoittuminen. Kun Saksassa viime vuosisadan lopulla käytiin kuuluisa välienselvittely, suomalaiset eivät näytä sitä sanottavammin noteeranneen. Sille ominaisten ongelmien asettamisen tarve ei meillä vielä ollut tul-lut ajankohtaiseksi. Tämä tapahtui vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin ky-symykset voitiin asettaa ja ratkaista uudemmasta ulkomaisesta keskustelusta — esi-merkiksi Friedmanilta ja Tinbergeniltä — omaksutuun käsitevälinein. Sukupolven vaihdoksen rydyttämänä suomalainen keskustelu sai sellaiset mittasuhteet, ettei kansantaloustieteen emämaissa näytä tuohon aikaan esiintyneen vastaavaa. Tuo keskustelu näyttää hyvin ilmentävän metodologisen ajattelun temaattisen riippu-vuuden ja temporaalisen riippumattomuuden tendenssejä suomalaisen kansanta-loustieteen tähänastisessa historiassa.

KIRJALLISUUS

YA = Yhteiskuntataloudellinen aikakauskirja
 KA = Kansantaloudellinen aikakauskirja
 LA = Liiketaloudellinen aikakauskirja
 EST = Ekonomiska Samfundets Tidskrift
 TSVK = Taloustieteellisen Seuran Vuosikirja

Bister Rauno: Onko talousteoria todellisuuden kartta? I—II, LA 1960: 1, 2.

Cassel Gustav: Theoretische Sozialökonomie. Leipzig 1918.

Ehrnrooth N. G.: Den ekonomiska vetenskapens mål och medel, EST 1943.

Friedman Milton: Essays in positive economics. Chicago 1953.

Gadolin C. A. J.: Politik och nationalekonomi, EST 1931.

Gebhard Hannes: Kansantaloudelliset seuramme ja niiden julkaisut, Valvoja 1898.

Harmaja Leo: Kansantaloudellinen Yhdistys 1884—1934. Helsinki 1934.

— » — Sosiaalipolitiikka tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen esineenä, KA 1943: 3—4.

Harmaja Laura ja Leo: Kansantaloustieteen oppikirja. 5. uudistettu painos. Helsinki 1946.

af Heurlin Lauri O.: Hinta tarpeentyydytyksen säätäjänä, KA 1937: 4.

— » — Hinnanmuodostuksen monikäsitteinen tasapainotila vapaan kilpailun vallitessa. Helsinki 1944 (1944 a).

- af Heurlin Lauri O.*: Puhtaan kansantaloustieteen merkitys, KA 1944: 3 (1944 b).
- » — Gustav Cassel, KA 1945: 2.
- » — Toiminta eräänä kansantaloustieteen peruskäsitteenä, KA 1947: 2.
- » — Kansantaloustieteen nykyinen tila ja siihen liittyvät tulevaisuuden odotukset, KA 1955: 3.
- » — Tekniikka ja talous, KA 1956: 1.
- » — Kansantaloustiede ja valtiovalta, KA 1959: 4.
- » — Kansantaloustieteen rajankäyntiä, KA 1960: 4.
- » — Yhteiskuntatieteiden tutkimus — Kansantaloustieteen tutkimus, Yhteiskuntatieteiden käsikirja II. Keuruu 1964.
- » — Mikko Tamminen, KA 1966: 1.
- » — Tieteen kuvakieli, KA 1967: 2.
- » — Kansantaloustieteen tutkimuskohteet ja -menetelmät. Helsinki 1971.
- Hämäläinen Heikki*: Lineaaristen regressiomallien ekonometrisia sovellutuksia edeltävät asialoogiset tarkastelut, KA 1970: 4.
- Jahnsson Yrjö*: Tutkimuksia Suomen kansantaloustieteen historiasta vuosina 1810—1860. Helsinki 1908.
- » — Kansantaloustiede, Valtiotieteiden käsikirja I. Helsinki 1921.
- Jahnukainen Miikka*: Systeemimalli kuvausvälineenä, KA 1966: 3.
- Junnila Tuure*: Taloustieteet ja talouspoliittiset ideologiat, Valvoja 1949.
- Kilpi O. K.*: Talous- ja sosiaalipoliittiset ideaalit nykyajan kansantaloustieteessä ja niiden kritiikki, YA 1915: 6.
- » — Taloustoiminnan olemus, YA 1923: 4.
- Kuusi Eino*: Kansantalous- ja sosiaalipoliittikka tieteenä, YA 1927: 3.
- Lang J. N.*: Om den nationalekonomiska undervisningen vid universiteten i Tyskland, Juridiska Föreningens Tidskrift 1881.
- » — Kansallisen taloustieteen merkitys oppiaineena, Esitelmät I. Helsinki 1893 (1885).
- Lehtovuori Jouko*: Liiketaloustieteen ja kansantaloustieteen suhteesta, KA 1964: 4.
- Linnamo Jussi*: Kansantaloustiede ja käyttäytymistä koskevat tieteet, Suomalainen Suomi 1956.
- » — Mitä on talouspolitiikan teoria? KA 1957: 4.
- » — Talousteoriat ja talouspolitiikka, KA 1965: 1.
- Louhivuori O. W.*: Kansantaloustieteellisen tutkimuksen asema kansantalouden ratsionalisoituessa, KA 1939: 1.
- Menger Carl*: Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere. Leipzig 1883.
- Meurman A.*: Näkökohtia kansantalous-tieteen alalta, Esitelmät 2. Helsinki 1897 (1894).
- Mickwitz Gösta*: Sociologisk kontra filosofisk metod inom nationalekonomien, Finsk Tidskrift 1955.
- » — Disaggregering och deskriptiv realism i internationell och finländsk teori, EST 1959 (1959 a).
- » — Marketing and Competition. Helsingfors 1959 (1959 b).
- » — Keskustelu esitelmästä Pöyhönen 1967, TSVK 1967.
- Molander Ahti*: Onko kansantaloustiede kriisissä? KA 1978: 2.
- Myrdal Gunnar*: Vetenskap och politik i nationalekonomien. Stockholm 1930.
- Mäki Uskali*: Positiivisen taloustieteen metodologia modernin tieteenfilosofian valossa, TSVK 1981/82.
- Neovius Ernst*: Historiantutkimuksen olemuksesta, Historiallinen aikakauskirja 1903.
- Nevanlinna E.*: Kaksi kansantalouden tutkimuksen merkkimiestä. Helsinki 1913.
- » — Wilhelm Lexis — Eugen von Böhm-Bawerk, YA 1914: 6.
- » — Gustav Schmollerin tutkijapersoonallisuudesta, Historiallinen aikakauskirja 1923.
- » — Sosiaalinen tiede ja sosiaalinen käytäntö, Valvoja-Aika 1924.
- » — Taloudellisia välttämättömyyksiä. Helsinki 1926.
- » — Arvostelu teoksen Cassel (1918) 4. painoksesta, YA 1928.
- » — Taloudellisen teorian kysymyksiä, YA 1929: 3.
- » — Muutamia reunamuistutuksia Gustav Casselin »Theoretische Sozialökonomie» teokseen, YA 1930: 3.
- » — Yhteiskunnallisen talouselämän pääpiirteet. Helsinki 1932.
- » — Aatteita ja ihmisiä. Porvoo 1933.
- Niitamo O. E.*: Ekonometrisestä mallista teorian muodostuksen välineenä, KA 1958: 3.
- » — Selitysmallista ja todellisuudesta, KA 1960: 2.
- » — Oskar Lange yleisen systeemiteorian kehittäjänä, Ajatus 1968.
- » — Selittämisestä ja kausaalisuudesta kansantaloustieteen näkökulmasta, KA 1971: 4.
- Niitamo O. E. ja Pulliainen Kyösti*: Taloudellinen malli, KA 1960: 4.

- Paakkanen Jouko*: Hintateorian realismi ja yritysten hintapäätökset. Helsinki 1957.
 — » — Ajatuksia kansantaloustieteestä, Suomalainen Suomi 1964.
- Papandreou Andreas*: Economics as a science. Chicago 1958.
- Paunio J. J.*: Tutkimus avoimen inflaation teoriasta. Helsinki 1959 (1959 a).
 — » — Talousteoria ja talouspolitiikka, KA 1959: 2 (1959 b).
 — » — Kansantaloustieteen näköaloista: eräs subjektiivinen arviointi, KA 1961: 3.
 — » — Käytännön politiikka on haaste kansantalouden tutkimukselle, Talouselämä 1972: 28.
 — » — Tiedemiehen etiikka, KA 1980: 3.
- Pekkarinen Jukka*: On the Generality of Keynesian Economics. Helsinki 1979.
- Pekkarinen Jukka ja Vartia Pentti*: Taloustieteellinen seura vuosina 1936—1976, TSVK 1976.
- Pihkala Erkki*: Taloushistoria ja taloudellinen tutkimus, 1966: 1.
- Pullinen Kyösti*: Ekonometrian systeemimalli, KA 1966: 4.
- Pöyhönen Pentti*: Kansantaloustiede ja matematiikka, LA 1959: 4.
 — » — Kansantaloustieteen ydinkysymyksiä, KA 1960: 2.
 — » — Systeemitieteellisistä työvälaineistä taloustieteellisessä tutkimuksessa, TSVK 1967.
- Railo Jaakko*: Tarpeet ja talous, KA 1945: 4.
 — » — Sosiologian ja sosiaalipsykologian suhde, Ajatus 1947.
 — » — Ns. matemaattisesta kansantaloustieteestä, KA 1951: 3.
 — » — Teoria, malli ja todellisuus, KA 1961: 3.
- Reinikainen Veikko*: Kansainvälisen kaupan uusklassinen tasapainoteoria metodina. Helsinki 1969.
 — » — Kansantaloustieteen toisen kriisin luonne ja kriisikeskustelun merkitys, KA 1982: 4.
- Robbins Lionel*: An essay on the nature and significance of economic science. 2nd ed. London 1935.
- Rossi Reino*: Kansantaloustiede ja käytäntö, KA 1957: 4.
- Saari Eino*: Matemaattisten tilastomenetelmien käyttämisestä, YA 1924: 4.
- Suranyi-Unger Theo*: Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena 1927.
- Tamminen Mikko*: Poliitiikka vai tiede talouspoliittisten päätösten perustana? LA 1956: 2.
 — » — Kilpailuteoria ja »deskriptiivinen realisuus», KA 1960: 3.
 — » — Kirjaviisaudesta, käytännöstä, poliittisista realiteeteista ja kokonaisuuden edusta, KA 1960: 1.
- Suolahti Gunnar*: Ernst Nevanlinna, Historiallinen aikakauskirja 1932.
- Suviranta Bruno*: Taloudelliset realiteetit — ja poliittiset. Porvoo 1955.
- Tudeer A. E.*: Arvostelu teoksesta Heurlin (1944 a), KA 1944: 3.
- Tyrni Ilari*: Teorian muodostuksesta taloustieteessä, KA 1967: 2.
 — » — Taloustieteen nykynäkymiä lähinnä talousteorian ja matemaattisen taloustieteen näkökulmasta, KA 1972: 1.
- Vaivio F. L.*: Talousteoria ja käytäntö, LA 1952: 1.
 — » — Taloustieteen asema tiedon kentässä, LA 1964: 1.
- Varjonen Unto*: Talouspolitiikka puoluepolitiikan puristuksessa, KA 1951: 3.
- Vartia Pentti*: Malli ei ole mekaano, KA 1975: 1.
- Viita Pentti*: Ekonomistit eksiyksissä. Tampere 1976.
- Westergaard Harald*: Matemaattinen oppisuunta, Valtiotieteiden käsikirja II. Helsinki 1922.
- Westerholm Kurt*: Synpunkter på politik och nationalekonomi, Finsk Tidskrift 1955.
- Wiherheimo Onni*: Julkisen talouden psykologinen kentä. Helsinki 1943.